

"זחג שבוצות תעשה לך"
עכנת יש שבוצות זען

בעת כתיבת חוברת זו עמדו לנגד עיני החומרים הבאים:

"והגדנו לילדינו - מתווה לאורח חיים יהודי בגן"
אגף החינוך של התנועה ליהדות מתקדמת, כתיבה: מרגלית קוונשטוק.

"כי חסד חפצתי ולא זבח"
אגף החינוך של התנועה ליהדות מתקדמת, כתיבה ועריכה סיגל דבח.

"ילקוט שבעות לגנת"
ילקוט ועריכה: צבי שוע, אריה בן-גוריון, בשיתוף צוות בינקיבוצי של גנות, מדור הגנים
הבינקיבוצי תשמ"א, בשיתוף עם ארכיון החגים הבינקיבוצי, בית השיטה

הצעות לפעילויות שנאספו מגני התנועה

תודות לצוות המרכז הבינלאומי לחינוך יהודי ע"ש לורי לוקי,
מרכז חינוך ליאו באק על עושר של חומרים שהופקו לאורך השנים.

כתיבה: נעמי רז
עריכה: עדי אפל טל
עימוד ועריכה גרפית: מיטל גור

החוברת הופקה בסיוע הנדיב של:

אפשר ליצור עמנו קשר:

בטלפון: 02-6203479
במייל: hinuch@reform.org.il
באתר: www.reform.org.il
ובפייסבוק: חינוך התנועה ליהדות מתקדמת

”וחג שבועות תעשה לך”

- 1 **1. הקדמה**
גלגולו החג
מטרות התוכנית
מבנה התוכנית
- 4 **2. חג השבועות – ספרית העומר**
מבוא
הזמנה לפעילות
- 6 **3. חג הקציר**
מבוא
הזמנה לפעילות
- 10 **4. עלייה לרגל וחג ביכורים**
מבוא
הזמנה לפעילות
- 15 **5. שבעת המינים**
מבוא
הזמנה לפעילות
- 24 **6. מתן תורה**
מבוא
הזמנה לפעילות
- 30 **7. מגילת רות**
מבוא
עיבוד לסיפור מגילת רות
הזמנה לפעילות
- 35 **8. מנהגי החג**
מבוא
הזמנה לפעילות

השועל והלחם

התרנגולת הקטנה

הבדל בין קמח לבן לקמח מלא

לחם מקמח מלא

לחם שעורה ולחם תירס

מרק גריסים ופטריות

הכנה עצמית של גבינה והכנת לבן

בתהלכה לירושלים הדס פוירשטיין

כיצד נבחר המקום לבניית בית המקדש

מצוות תלמוד תורה

גמילות חסדים ולימוד תורה - מתוך תוכנית הלימודים "אורח חיים יהודי בגן"

כיצד מדברים עם ילדים על אלוהים

הקדמה

”זחג שבועות תעשה לך”

יותר מכל חגי ישראל האחרים מבטא חג השבועות את ייחודו של עם ישראל. חוגגים אנו את שבועות כחג מתן תורה, על היותנו לעם מבחינה רוחנית: "היום הזה נהיית לעם". ביום זה קיבלנו במעמד הר סיני את תורה. שבועות הוא חג הקציר והביכורים הנחגג כביטוי לעצמאותנו המדינית, עצמאות של עם היושב על אדמתו, קוצר קצירה, מניף ראשית תנובתה ומעלה ביכורי-פרותיה לבית המקדש. חג השבועות הוא הקטן והקצר בשלושת הרגלים (פסח וסוכות). חג השבועות הוא חג מורכב ומגוון מבחינת יסודותיו וצמיחתו וזה בא לידי ביטוי בשמות החג הרבים שמשקפים את רבדי ההיסטוריה והמשמעות של החג: חג הקציר, חג מתן תורה, חג השבועות, חג הביכורים, עצרת, יום הקהל, יום החמישים.

גלגולו של החג

חג הקציר

בתורה החג חל בראשית קציר החיטים וזה תוכנו הראשוני:

”זחג הקציר בפורי מעשיך אשר תזרע בשדה” (שמות כג 16)
”זחג שבעת תעשה לך, בפורי קציר חטים; זחג, האסיף--תקופת, השנה” (שמות לד 22)

חג הביכורים

כפי שנראה בפסוק לעיל (שמות לד 22) שבועות מציין לא רק את הקציר אלא גם את הביכורים. את הביכורים היו מעלים לבית המקדש בירושלים. ככתוב:
”ראשית בפורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך” (שמות כג 19)
חג השבועות הוא אחד משלושת הרגלים שבהם עלו לרגל לירושלים.

חג השבועות

החג מוזכר כ"חג השבועות" בהקשר עם העונה החקלאית וספירת שבעה השבועות - ספירת העומר:

”שבעה שבעת תספור--לך מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות. ועשית חג שבעות ליהוה אלהיך מסת נדבת ידך אשר תתן באשר יברכך יהוה אלהיך. ושמחת לפני יהוה אלהיך אתה ובנך ובתך ועבדך ועמדתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם. וזכרת כי-עבד היית במצרים ושמרת ועשית את-החקים האלה.” (דברים טז 9-12)

וכן בספר ויקרא כג:

”וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את-עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהינה. עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה ליהוה.” (ויקרא כג 15-16)

בספרות הבית השני, נוספו שני שמות חדשים לחג: "עצרת" ו"זמן מתן תורה"

עצרת

משמעו התכנסות חגיגית, כמו בסוף חג הסוכות "שמיני עצרת". בפסקתא (פרשת "ביום"ע' קצג) נאמר "עצרת של פסח" והכוונה היא ששבועות היא סיום התקופה של ספרית העומר שהחל בפסח.

זמן מתן תורה

לפי מסורת חז"ל התקיים מעמד הר סיני ביום זה ממש ולסימוכין הביאו את הפסוק: **בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי, לְצֵאת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם—בַּיּוֹם הַזֶּה, בָּאוּ מִדְבַּר סִינִי. בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינִי, וַיְבֹאוּ מִדְבַּר סִינִי, וַיַּחֲנוּ, בְּמִדְבַּר; וַיַּחֲנוּ—שָׁם יִשְׂרָאֵל, נֶגֶד הָהָר.** (שמות יט 2–1)

לקראת סיום תקופת הבית השני התגלו מחלוקות בין הצדוקים, הכהנים, האמונים על מערך הפולחן והקרבת בביית המקדש, לבין הפרושים, הרבנים המוכרים לנו כחז"ל. הפרושים התעניינו יותר בתפילה ולימוד תורה ופתחו את התורה שבעל פה בשיטת המדרש. חז"ל הם אלה שהוסיפו לחג השבועות את המשמעות של "זמן מתן תורה". עם חורבן הבית משמעות חדשה זו אפשרה לחג השבועות להמשיך להתקיים ללא טקס העלייה לרגל והקרבת הקרבנות. שינוי זה בתוכן החג ובדגשיו, מבטא את השינוי הכללי שחל בעם ישראל בימי הבית השני והגיעה לשיאו אחרי החורבן. התפתחות זו באה לידי ביטוי במיוחד בהצבת הערך של תלמוד תורה בראש סולם הערכים הדתיים.

מועד החג

בשונה מכל שאר החגים, אין התורה קובעת תאריך מדויק לחג השבועות. מצווה היא לספור 7 שבועות, מיום הבאת העומר ולעשות את החג בגמר הספירה ביום החמישי. **"וַיְסַפְּרֶתֶם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת..."** (ויקרא כג 15)

הוצעו פירושים שונים לכתוב "ממחרת השבת" והם היו סלע מחלוקת בכל הנוגע לתחום הלוח העברי. במסורת של התורה שבעל פה, פרשו "ממחרת השבת" כמחרת חג הפסח (החג כיום שבתון). אצל הכיתות שנבדלו מהיהדות, למשל השומרונים והקראים, שלא קבלו את התורה שבעל פה, היו פירושים שונים. למשל, שהפסוק מתכוון לשבת שחלה בתוך השבוע של פסח. בספר היובלים שנכתב בסוף הבית השני או בראשית הספירה הנוכחית (הוא מן הספרים החיצונים שלא נכללו בתנ"ך) חל החג בחמישה עשר לחודש השלישי (15 לסיון). בסופו של דבר נקבע מועד החג לפי פירוש חז"ל, מתחילים לספור את 7 השבועות ביום שני של פסח כך שהחג נופל בתאריך 1 סיון.

תיקון ליל שבועות

רעיון התיקון בא מבית מדרשם של המקובלים (בעלי תורת הסוד), האר"י וחוג תלמידיו, שחיו בצפת במאה ה-16. התיקון הנו למעשה לימוד של מקורות היהדות על פי סדר מסוים. זהו לימוד המתקיים במשך הלילה במועדים מסוימים, כמו גם בליל שבועות. לסדר הלימוד נודעת חשיבות, שכן הוא נעשה במטרה 'לתקן' פגמים קדמונים בתולדות האנושות ובתולדות עם ישראל. פגמים אלו הנם חטאים שנעשו עוד בימי בראשית, כמו אכילת אדם וחווה מעץ הדעת וחטא עגל הזהב, שהתרחש בסמוך למעמד הר סיני. על פי חוכמת הקבלה, מסורה להם לחכמים היכולת לתקן בדיעבד באמצעות הלימוד. ייחודו של תיקון ליל שבועות בכך שהוא מתקיים בחג מתן תורה. אותה תורה שלימודה הוא התיקון. אחד ההיבטים המרתקים ביותר בלימוד התורה הוא רעיון האהבה. האהבה שבין הלומדים לבין התורה והאהבה שבין הקב"ה לבין כנסת ישראל. הקב"ה משול לחתן וכנסת ישראל משולה לכלה. מועד הנישואין אינו אלא חג השבועות. לימוד התורה, ערב החתונה, הוא למעשה הכשרת הכלה, כנסת ישראל, לקראת יומה הגדול.

מטרות התכנית

1. הכרות עם התכנים והערכים המגוונים של חג השבועות באמצעות פעילות והתנסות חווייתית ומוחשית.
2. הכרות עם הביטויים והמנהגים המגוונים של החג
3. הזמנה לעיסוק אקטואלי ורלוונטי עם תכני החג בגן הילדים

מבנה התכנית

בתכנית זו נתמקד בעיקר בארבעה אלמנטים של החג: חג הקציר, חג הביכורים והעליה לרגל, חג השבועות וספירת העומר וחג מתן תורה. כמו כן יש פרק על מגילת רות, עם הצעה כיצד להביא אותה לילדי הגן. בנספחים תמצאו חומר נוסף הנושק לנושאים שנגענו בהם בחוברת: מצוות גמילות חסדים ולימוד תורה מתוך תכנית "אורח חיים יהודי בגן", מאמר של הרבה תמר קולברג "כיצד מדברים עם ילדים על אלוהים" ועוד.

התכנית כוללת מבואות על כל אחד מארבעת הנושאים ולצידם הצעות לפעילות בגן.

חשוב לזכור שהלמידה בגן תהיה מותאמת לגיל הילדים וליכולותיהם.
בגילאים הצעירים יש להדגיש את החוויה החושית של החג – טעמים, ריחות, שירים, ריקודים, הכנת לחם, הכרות עם 7 המינים ופירות העונה.

מגיל ארבע אפשר להתחיל לספור את ספירת העומר, לדבר על 10 הדברות, על חוקים בגן, לספר את סיפורי החג ומגילת רות, לצייר ולהמחזז אותם ולעודד שיחה בכל הנושאים.

חג השבועות בגן יכול לשמש תהליך סיכום לפעילות של כל השנה בנושאים רבים

שבעת המינים - לאורך כל השנה עוסקים בשבעת המינים בגן - רימון בתשרי, תמר בחשוון, זית בכסלו, זרעית חיטה ושעורה בגינה בחורף, גפן באדר או לקראת פסח, תאנה בטו בשבט וכו'. לקראת שבועות אפשר לצאת לטייל בסביבה הקרובה, לגלות את שבעת המינים ולעשות בגן תערוכה של ענפים משבעת המינים.

הכנת לחם – מהזריעה והקציר עד כתישת הגרעינים בגן והכנת לחם. לכבוד החג אפשר להכין סוגים שונים של לחם – לחם מקמח מלא, חלה, לחם תירס וכו'.
שלושת הרגלים, העליה לרגל - סיכום העשייה והלמידה לאורך השנה: סוכות, פסח ושבועות, יום ירושלים

בית המקדש – סוכות, חנוכה, פסח ושבועות, יום ירושלים
גינה – כדאי לגדל בגינה צמחים משבעת המינים: עץ זית, רימון, תאנה, חיטה ושעורה, פרות וירקות אחרים, ולהכין ביכורים מפרות הגינה לטקס החג.

בגלל עושרו והרב גוניות של החג, אנו מציעים להכין תכנית ספירלית רב שנתית וכל שנה להתרכז לעומק בנושא אחר.

חג השבועות – ספירת העומר

מבוא

אחת הדרכים היהודיות למדידת הזמן ולמתן ערך לזמן היא מצוות ספירת העומר, ספירת הימים מהחג השני של פסח עד שבועות. מבחינה חקלאית זו תקופה בין 2 יבולים- בפסח השעורה ובשבועות החיטה. בתקופה זאת החקלאים מחכים בתקווה, ציפיה וחרדה להצלחת היבול. טיב התבואה תלוי מאד במזג האויר. הצלחת היבול יקבע את השגשוג לאורך כל השנה. מניפים את העומר בפסח כהודעה על הקציר עד כה ומתפללים שהמשך הקציר יהיה טוב עד שבועות.

הספירה נקראת על שם כמות השעורה או החיטה שנהוג היה להביא לבית המקדש בפסח ובשבועות; עומר הוא עשירית האיפה, כארבעה ליטרים. לאחר הקרבת העומר הותר השימוש בתבואה החדשה של אותה שנה. במצוות ספירת העומר מחויב כל אדם מישראל.

לאחר חורבן בית המקדש כאשר בוטלו הקרבנות, והעם התרחק מהחיים חקלאיים, התחזקה המשמעות הרוחנית של ספירת העומר. היא נעשתה תקופה של צמיחה רוחנית לקראת קבלת התורה, תקופה של הסתכלות פנימית ושיפור, בעקבות מסע רוחני בין החופש הפיזי שקיבל עם ישראל ביציאת מצרים לבין החופש הרוחני שקיבל במתן התורה במעמד הר סיני.

במהלך שבע מאות השנים הבאות לאחר החורבן, קבלו ימי ספירת העומר אופי מסוים של ימי אבלות. חוץ מראשי החודש של אייר וסיון ול"ג בעומר, אסור היה להתחתן בתקופה זו, לנגן בכלי נגינה או להסתפר.

יש כמה הסברים אפשריים לכך:

1. יתכן שמנהגים אלו התקיימו מתוך החרדה להבשלת היבול. (ל"ג בעומר במובן זה הוא שחרור המתח באמצע, אנחת רווחה לפני שחזורים אל המתח, בדומה לחג אירופאי קדום May Day שבו חגגו את הפוריות של האביב ואת תחילת הקיץ).

2. יתכן שהאבלות נולדה בעקבות חרבן הבית, מתוך אבל על אבדן בית המקדש והקרבת – במקרה זה של הנפת העומר והלחם.

3. יתכן שמנהגים אלו נולדו בעקבות מגיפה בקרב תלמידי רבי עקיבא או כישלונות בקרבות של חיילי מרד בר כוכבא.

4. יתכן ומנהגים אלה הושאלו מתקופת אבל בקרב הרומאים, כאשר ההנחה המקובלת היתה שנשמות המתים מתהלכות על הארץ ולכן נמנעו מלהתחתן בתקופה זו.

הספירה נאמרת על פי רוב בבית הכנסת לפני תפילת ערבית, ולפניה נהוג לברך:
"ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על ספירת העומר."

יש הנוהגים לשיר לפני הברכה:
"הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות עשה כמו שכתוב בתורה:
"וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת, מִיּוֹם הַבִּיאְכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפֶה – שִׁבְעַת שַׁבָּתוֹת תְּמַיִמַת תִּהְיֶינָה .
עַד מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם, וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַה'."
(ויקרא כג, טו-טז)

שליח הציבור מברך בקול, ואחריו הקהל מברך ומונה את היום.
כיצד סופרים את ימי העומר?

מונים גם את מספר הימים וגם את מספר השבועות.
בימים הראשון עד השישי לספירת העומר אומרים רק את מספר הימים, למשל: "היום ארבעה ימים בעומר". בימים שהם שבועות שלמים - 7, 14, 21 וכן הלאה אומרים: "היום אחד ועשרים יום, שהם שלושה שבועות בעומר", וביתר הימים אומרים: "היום שלושים ושלושה יום, שהם ארבעה שבועות וחמישה ימים בעומר".

בשבתות שבין פסח לשבועות נהוג לקרוא בכל שבת פרק ממסכת אבות. ספירת העומר מיוחדת שכן אנו סופרים קדימה כסמל לצמיחה, בניגוד לאירועים מיוחדים שבציפייה להם בדרך כלל סופרים לאחור.

הזמנה לפעילות

1. להכין לוח של ספירת העומר ובכל יום לברך, לספור ולסמן עליו כל יום שעובר.

2. להציב מטרות בנות השגה הרלוונטיות לחיי הילדים. דוגמות: עד שבועות אפסיק להשתמש במוצץ; עד שבועות אתגבר על חלומות רעים; עד שבועות אלמד לקשור את שרוכי נעליי; עד שבועות אלמד לרכוב על אופניים; עד שבועות אשלים עם רותי.
אפשר להכין לכל ילד פנקס קטן ובו לרשום את המטרה, ובכל יום לתכנן פעולה המקדמת אותו לקראת השגתה. בכל יום אפשר לשוב ולקרוא אותה, לסקור את הפעולות שעשה ולתכנן את הבאות.

3. להמחיש לילדים את כמות העומר בחומרים שונים ולתת להם להתנסות בשקילה.
אפשר להביא מכלים של ארבעה ליטרים, ובכל יום להוציא מכל חדש ולמדוד בו את כמות העומר מחומרים זמינים בגן.

4. להכין עם הילדים מאכלים משעורה: לחם או לחמניות, מרק וכיוצא באלה (יש מתכונים בנספחים).

5. לזרוע בתחילת השנה חיטה ושעורה ולעקוב אחר צמיחתם.

חג הקציר

מבוא

” וחג שבעת תעשה לך, בפורי קציר חטים.”
”הזורעים בדמעה ברינה יקצורו” (שמות לד 22)

במקרא, הטקס המיוחד את חג השבועות מסמל את ראשית קציר החיטים, כשם שהעומר מסמל את תחילתו של קציר השעורים. בשניהם מקריבים מנחה מיוחדת. העומר בא מן השעורה ומנחת חג השבועות מן החיטה, בצורת "שתי כיכרות לחם חמץ". מנחה זו מכונה בלשון החכמים "שתי הלחם של עצרת". היא עשויה מהתבואה שנקצרה זה עתה.

וספרתם לכם, ממחרת השבת, מיום הביאכם את-עמר התנופה: שבע שבתות, תמימת תהיינה. טז עד ממחרת השבת השביעת, תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה, ליהוה.

יו ממושבתכם תביאו לחם תנופה שתיים שני עשרנים סלת תהיינה חמץ תאפינה בפורים ליהוה. יח והקרבתם על-הלחם שבעת כבשים תמימם בני שנה ופר בן-בקר אחד ואילם שנים יהיו עלה ליהוה ומנחתם ונספיהם אשה ריח-ניחח ליהוה. יט ועשיתם שעיר-עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים. כ והניף הפהן אתם על לחם הבפרים תנופה לפני יהוה על-שני כבשים קדש יהיו ליהוה לפהן. כא וקראתם בעצם היום הזה מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבדה לא תעשו חקת עולם בכל-מושבתכם לדרתיכם. (ויקרא כג 17-23)

בקרבות שהביאו לבית המקדש בשבועות היו שני אלמנטים מיוחדים: "לחם התנופה" או "שתי הלחם" שהכונים מניפים למען כל העם וביכורי השדה של כל משפחה, פירות משבעת המינים. שתי ככרות הלחם היו עשויים מהחיטה שהבשילה ביבול החדש. בחג השבועות חגגו את הצלחת היבול החקלאי. אבל לחם זה הוא מיוחד, יוצא דופן בין הקרבות כי הוא תוצרת עבודת האדם. לא דגנים או בעלי חיים שאנו מקבלים מאלוהים, אלא לחם, שבני אדם ערבבו, לשו ואפו. בחג השבועות חגגו את השותפות של בני אדם עם אלוהים במתן אוכל לעולם. מאלוהים הגשם, הזרעים, השמש, אנו מחזירים לו את הלחם, הערך הנוסף שאנו מוסיפים להם.

במשנה מוזכרים חמישה מיני תבואה החייבים בחלה (שמפרישים מן העיסה ונותנים לכהן) – חיטה, שעורה, כוסמין, שיבולת שועל ושיפון. רק שניים מהם נכללו בשבעת המינים – החיטה והשעורה. הם היו בעלי חשיבות מיוחדת בחיי העם כי מהם יצרו לחם.

פרי השעורה והחיטה, הדגן, נזכר כמעט בכל מקום עם התירוש והיצהר כסמל הברכה והשפע. בצורת היתה פוגעת קודם כל בדגן. לכן כל עובד אמדה היה מגדל חיטה ושעורה למאכל אדם ובהמה במשקו כדי להבטיח את הקיום שלו ושל משפחתו.

לוח השנה נקבע לפי עת קציר השעורים וקציר החיטים. קבעו את עיבור השנה לפי מצב התבואה בשדה. בשנה שהשיבולים עדיין לא היו מוכנים הוסיפו את חודש אדר ב כדי שיסיפיקו להבשיל עד פסח, עת קציר העומר, השעורה שנקצרה במוצאי יום הראשון של פסח. בשדות שבקרבת ירושלים, קצרו והביאו את העומר לבית המקדש. החיטה שהבשילה בשבועות נכללה בסל הביכורים שהעלו לבית המקדש בטקס חגיגי. מקום מיוחד יועד לחיטה בפולחן הדתי כי ממנה הכינו את לחם הפנים, שהיה מונח על השולחן בבית המקדש.

החיטה שערכה התזונתי רב יותר, דחתה במשך הזמן את השעורה שהפכה למאכל עניים ולמאכל בהמה.

לשדה התבואה עם הבשלת הקמה, היה תפקיד חברתי. בתקופת הקציר התפזרו עניי העם בשדות התבואה ללקט את המוקדש לעניים: הלקט, השכחה והפאה (ראו בפרק על מגילת רות). בימי הדיש, הגורן הייתה מקום ריכוז המשפחה ובערבים מקום למפגש חברתי.

מהחיטה ללחם

חריש, זריעה, קציר, גורן, דיש, טחינה לקמח, לישת הבצק, אפיה. בעולם העתיק התהליך התקיים כדלהלן:

- אחרי שהחיטה מבשילה, **קוצרים** אותה ומאלמים ל**אלומות** (חבילות) מביאים את האלומות מן השדה אל **הגורן** והופכים אותן מידי פעם כדי שיתייבשו בשמש.
- את התבואה שהתייבשה **דשים** ברגלי בהמות, באבן כבדה או במורג (לוח עץ שבתחתיתו אבנים חדות). התערובת המתקבלת מכילה שלושה מרכיבים: **הבר** – גרעיני החיטה, **המוץ** – הקליפות של הגרעינים ו**התבן** – הגבעולים הקשים.
- כדי להפריד את הבר משאר המרכיבים, משתמשים בשתי שיטות, ראשית **זורים** בקלשון עץ את התערובת אל מול הרוח: רוב המוץ עף ברוח וכך גם קצת מן התבן. ואז מסננים **בכברה** (מסננת) את תערובת הבר והתבן שנשארה בגורן, וכך מפרידים בין גרגרי הבר לבין התבן ושאריות האבנים והלכלוך.
- את גרגרי הבר מאחסנים בממגורות, ולאחר מכן טוחנים אותם לקמח.
- בתבן משתמשים לריפוד דירי צאן, להאכלת בהמות ולליבון לבני בוץ.

לחם

בימי קדם היה קיים "חג הלחם" והוא היה הגדול והנכבד ביותר בעולם הקדמון. מרכזו היה במקדש הלחם של אליאוסיס ביוון, מקדשה של האלה דמטר. החג חל בכל שנה ביום העשרים בספטמבר, בזמן שזרע הדגן הוחזר לעולם התחתון ובמשך 9 ימים, כמספר הימים שדמטר, האבלה על בתה פרסיפוניה, נדדה על פני הארץ. בחג זה השתתפו המוני העם כולם, ובמרכזו עמדה התהלוכה החגיגית מאתונה לאליאוסיס במשך עשר שעות. בין מנהגיה היה נשיאת ארגז הקדושה של האלה ובו כלי הקודש בצורת עוגות: מחרשה אפויה עשויה חיטה ודבש, ושאר כלי עבודת האדמה בנויים מבצק, וכן נשיאת סל הביכורים שסימל את ביכורי שדותיה של דמטר.

מיני דגן תרבותיים היו עיקר מאכלו של האדם באגן התיכון ובארצות הסמוכות מהתקופה הניאוליטית, שהחל לפני כ- 12,000 שנים. לחם, מאפה דגן, לא היה חסר בשום ארוחה. לפיכך המילה לחם קבלה גם משמעות כוללת של סעודה או של מאכל האדם בכלל.

מיני הדגן העיקריים שמהם הוכן הלחם היו חיטה ושעורה. בתנ"ך לחם חיטה לא נזכר במפורש אבל כמעט כל הקרבנות בבית המקדש היו של חיטה ובבית המלוכה של המלך שלמה אכלו לחם מחיטה שכן השעורים באותה פרשה נזכרו כמאכל סוסים. מאזכורים אלה ואחרים נראה שהלחם המשובח היה של חיטה ואילו השעורה שמשמה מאכל לפשוטי העם או לבהמה.

דרכי הכנת הלחם בארץ ישראל ובסביבתה השתנו רק מעט מהזמנים הקדומים ביותר. יש שהלחם נאפה מיד לאחר שנילוש, ולחם זה נקרא "מצה", ויש שמשחים אותו לפני האפייה כדי שיתפח ויחמיץ. שיטות האפייה היו פשוטות ולא אפשרו לאפות כיכרות גדולים ועבים. עובי הלחם לא עלה על 2-3 ס"מ ובדרך כלל היה דק מזה.

האפייה הפשוטה ביותר היתה בלי מתקן מיוחד: מניחים את הבצק על אבנים חלקות שנתחממו באש המדורה ומכסים ברמץ הלוחש. מן המצרים למדו להכין לחם תופח. לפני כן היו קולים את הגרגירים על פני אבנים חמות ומערבבים במים לשם הכנת דייסה או שהיו משטחים את הדייסה על גבי אבנים חמות ומכינים לחם שטוח.

"המוציא לחם מן הארץ"

במשנה אנו לומדים שיש ברכה מיוחדת על הלחם
"כי צד מברכין על הפירות? על פירות הארץ – אומר בורא פרי האדמה. חוץ מן הפת, שעל הפת אומר – המוציא לחם מן הארץ"
(משנה, מסכת ברכות, פרק ו משנה ה)

הלחם היה עשוי מחמשת מיני דגן (חיטה, שעורה, כוסמין, שיבולת שועל ושיפון), ולכן לכאורה היה צריך לברך עליו "בורא פרי האדמה", כדרך שמברכים על כל המינים שצומחים מהאדמה. אלא שמפני חשיבותו המרובה, שהוא עיקר מאכלו של אדם, תקנו לו חכמים ברכה מיוחדת: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ".

מזון מיוחד הוא הלחם, שכן כל החיות שבעולם אוכלות מאכלים טבעיים כמו: עשבים, עלים, זרעים, דגנים, ירקות, פירות, ואף בשר; ואילו רק האדם אוכל לחם, שהוא מזון שמופק על ידי תהליך ממושך. רבים תופסים את הלחם כמאכל טבעי, ואינם שמים לב לכך שהוא מאכל שהכנתו מצריכה עבודה רבה להכנתו. חרישת האדמה, זריעת החיטים, קציר השיבולים, הפרדת גרגרי הדגן מהשיבולים והפסולת על ידי דיש, זרייה וביור, טחינת הגרגירים לקמח, לישתו במים, ואפיית הבצק ללחם. כמו כן מלאכת האפייה מורכבת ומתוחכמת ממלאכת הבישול, וממילא מבטאת יותר את יכולתו המיוחדת של האדם להכין את מזונו. לכן הברכה על הלחם חשובה כל כך, שהיא מקשרת את המאכל, שבו מתבטא כוח היצירה האנושי, אל מקורו האלוהי.

הזמנה לפעילות

1. שעורה

אם זרענו שעורה בגינת הגן, נקצור. נבדוק את השיבולים, נשווה אותם לחיטה. נפריד את הגרגרים מן השיבולת. נשווה ביניהם לבין גרגרי החיטה. נכין לחם מקמח שעורה. נכין מרק גריסים ופטריות בגן. (מתכונים בנספחים).

2. קציר חיטים

רצוי לקחת את הילדים לראות שדה חיטה. אם תוכלו, תלכו לקצה השדה ותרגישו את החיטה. אולי תוכלו לראות את חבילות החציר הגדולות מוכנות להעברה. על האדמה נמצאות עלומות שיבולים- זוהי השכחה שאסור לחקלאי לאסוף לאחר שנשארה בשדה (אפילו אם הוא שכח חבילה שלמה!). נדמיין כיצד היו העניים הולכים אחרי הקוצרים ומלקטים את האלומות שנפלו. נחפש את פאת השדה ונראה האם החקלאי קיים את המצווה לגבי חלק זה של השדה.
זו חוויה מיוחדת לראות את קציר החיטה בקומביינים הגדולים.

3. הכרות עם החיטה והכנת קמח

נביא לגן שיבולי חיטה. אם מגדלים חיטה בגינה נעקוב אחר גדילתה לאורך השנה. כאשר החיטה מבשילה נקצור אותה. ניתן לכל ילד שיבולת אחת. ננסה להכיר וללמוד על החיטה דרך חמשת החושים. איך היא נראית? האם יש לה ריח? נמשש אותה בידיים. איזה חלקים יש לה?

לאחר מכן ננסה להוציא את הגרעינים ולהפריד את המוץ והגרעינים. את הגרעינים נכתוש במכתש ועלי. נראה כיצד הגרעינים נמעכים ומהם יצא קמח. נטעם את הקמח שמתקבל.

הילדים רגילים להכין חלה בגן לקראת שבת, עם קמח לבן. נשאל האם הם מכירים קמח מלא? הקמח שכותשים בגן הוא קמח מלא כי הוא נוצר מהגרעין השלם. קמח לבן הוא הקמח לאחר שמנפים ממנו את הנבט והסובין. נשווה את הקמח שהתקבל בגן מכתישת גרעיני החיטה עם קמח לבן. בנספחים יש מידע נוסף על השוני בין קמח לבן לקמח מלא.

5. נכין בגן סוגים שונים של לחם

חלה או לחמניות מקמח לבן, לחם מקמח שעורה, לחם תירס. (בנספחים תמצאו מתכונים)

6. "המוציא לחם מן הארץ"

לאחר ההתנסות בהכנת הקמח בגן, הילדים ידעו כמה קשה להכין קמח. ניתן ללמוד מכך כמה חשוב להעריך ולא לזלזל באוכל אותו אנו אוכלים. בהקשר זה נוכל להבין את המשמעות של ברכה ולהתייחס שוב לברכה "המוציא לחם מן הארץ". זו גם הזדמנות להזכיר את מצוות בל תשחית. באמירת הברכה לפני האוכל מתגלה גם ערך חברתי מאוד חשוב- המתנה והקשבה לכלל החברים ורק בתום הברכה כולם סועדים יחדיו.

7. סיפורים

בנספחים ישנם שני סיפורים על העבודה הדרושה להכנת הלחם מגידול החיטה עד אפית הלחם: "תרנגולת אחת" ו"השועל והלחם".
תבחרו סיפור אחד וספרו אותו בגן. לאחר הקריאה דונו בשאלות הבאות:
מדוע התרנגולת בקשה עזרה? למה החיות האחרות לא רצו לעזור לה? מה משמעות המילה עצל? למה השועל לא רצה להכין לחם? אם לא היינו עובדים איך היה נוצר האוכל שלנו? מה עוד העבודה מייצרת לנו? האם אנו אוהבים לעבוד? באילו עבודות?

8. מושגים הקשורים לחג הקציר ועשית הלחם:

שמות עצם	פעלים
שיבולים	חריש
גרעינים	זריעה
קש, שלף	קציר
תבן	דיש
מוץ	טחינת הגרעינים
	לישת הבצק
	אפיה

9. פסוקים שכדאי להכיר לילדים:

"בויעת אפיך תוכל לחם"	(בראשית ג 19)
"הזורעים בדמעה ברינה יקצורו"	(תהלים קכו 5)
"עובד אדמתו ישבע לחם"	(משלי יב 11)
"ארץ זבת חלב ודבש"	(שמות ג 8)

העלייה לרגל וחג הביכורים

מבוא

העלייה לרגל

חג השבועות הוא אחד משלושת הרגלים שבהם היו אבותינו עולים לבית המקדש בירושלים בימים שבהם עדיין עמד על כנו. שני הרגלים האחרים - פסח וסוכות - נחוגים במשך שבעה ימים, ואילו חג השבועות נחוג יום אחד בלבד.

שלושת הרגלים - פסח שבועות וסוכות - הם מועדים של זיכרון היסטורי וזיכרון קולקטיבי. יחדיו הם מסמלים את המעבר מעבדות לחירות, ממצרים לארץ ישראל דרך המדבר. יציאת מצרים היא האירוע המכונן של עם ישראל. בפסח אנו מצווים לספר ביציאת מצרים. בסוכות אנו יושבים בסוכה כדי לזכור כי אלוהים הושיב את בני ישראל בסוכות לאחר שהוציאם מארץ מצרים. חג השבועות, שהוא גם חג קציר חטים וגם חג הביכורים, מסמל את הכניסה לארץ המובטחת. אם כך אנו יכולים לראות בשלושת הרגלים תהליך הדרגתי של יציאה ממצרים, הליכה במדבר, כניסה אל הארץ ועיבוד אדמתה. המוטיב ההדרגתי קיים גם בהיבט החקלאי של שלושת הרגלים: בפסח - קציר שעורים, תחילת עונת היבול; בשבועות - קציר חטים וביכורים בעיצומה של העונה החקלאית; בסוכות - האסיף, סיום העונה החקלאית.

משחרב בית המקדש ובטלה עבודת הקורבנות וחדלה העלייה לרגל, עברו שלושת הרגלים שינויים משמעותיים ביותר: לא עוד זבח פסח, אלא סיפור יציאת מצרים שהוביל ליצירת ההגדה של פסח; לא עוד עלייה לרגל בסוכות אלא ישיבה בסוכה; ובשבועות - יצירת מהות חדשה לחג, מחג שעיקרו חקלאי הוא הפך לחג מתן תורה.

בשלושת הרגלים עובר כחוט השני מוטיב נוסף והוא רעיון המשכיות, העברת מסרי החג מדור לדור. כך בא הרעיון לידי ביטוי בהגדה של פסח: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". גם מצוות הישיבה בסוכה מעידה על אותו רעיון: " ... פי בסוכות הושבתי את-בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים. אני יהוה אלהיכם (ויקרא כג 43).

במתן התורה יש אותו ממד של המשכיות: "אתם נצבים היום כלכם לפני יהוה אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריתכם כל איש ישראל. י טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימך. יא לעברך בברית יהוה אלהיך ובאלתו אשר יהוה אלהיך פרת עמך היום. (דברים כט 9--11). דברים אלה מעניקים לחג מתן תורה מעמד זהה, ומשמעותו היא שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא עמד בהר סיני וקיבל בעצמו את התורה. בחג השבועות מקבלים על כן הדברים בספר יהושע משמעות גדולה ביותר: "לא-ימוש ספר התורה הזה מפיו וְהָגִיתָ בוּ יוֹמָם וְלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמַר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל-הַכְּתוּב בוּ בוּ-אֲזַ תְּצַלִּיחַ אֶת-דְּרָכְךָ וְאֲזַ תִּשְׁכַּל. " (יהושע א 8).

ביכורים

"ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך" (שמות כג 19).

בעמים הקדומים בתקופה העתיקה היו מייחסים חשיבות מיוחדת לפרי הראשון מגידולי השדה, המטע, העדר, והאדם. היה נפוץ להקריב פרי זה לאלים כסגולה להגנה ולהמשך פוריות וכהכרת תודה על חסדי האל. בימי קדם היו נהוגים קרבנות אדם בכלל ושל בנים

בכורים בפרט. בישראל לא הקריבו קרבנות אדם אבל יש מצוות פדיון הבן, שבתמורה לקרבן ניתן פדיונו למקדש בשווה כסף. על המצווה של פדיון הבן ב"שולחן הערוך":

"מצוות עשה על כל איש מישראל שיפדה מכוהן את בנו, שהוא בכור לאמו, בחמישה סלעים ונוהגים לעשות סעודה למצווה זו."

מתוך הטקס של קציר העומר ושל הקרבת שני הלחם בחג השבועות אנו יכולים לראות את הגיבוש המעשי של מצוות הבאת הביכורים. הנפת העומר – האלומה הראשונה או הלחם הראשון, מובאת לכוהן וזה מניף אותה לפני אלוהים ומקדש אותה בצורה זו. קרוב לוודאי שבתחילה הביאו אלומה כזו מכל נחלה פרטית כאשר התבואה הבשילה. עם הזמן נעשה מעמד זה טקסי-סמלי: הקדשת אלומה אחת בידי הכהן בשם העדה כולה בתאריך בלתי תלוי בנסיבות אקלימיות של כל שנה. ניכר שינוי במשמעות המיוחדת לקרבן הביכורים. בתחילה האדם קידש בכך את מתת הטבע במטרה לחזק את חיוניותו וכדי שיוכל ליהנות ממנו ללא חשש. ואילו לפי "מקרא הביכורים" שהיו אומרים לפני הכהן עם הבאת הביכורים (ראו בהמשך על טקס הבאת הביכורים), מעלה האיכר בישראל את ביכורי ארץ ישראל משום שקיבל את הארץ הזו מידי אלוהים כנחלה. עם זאת עדיין השתמר בישראל האיסור החמור על החדש, על הנאה מפרי ראשון של העדר או האדמה או העץ, כל עוד בכוריו – ביכוריו לא הועלו לקרבן לאל או נמסרו לכוהנים.

הקדשת פירות האילן ממטע חדש גם היא מעין הקדשת ביכורים. בתורה כתוב:
"וכי-תבאו אל-הארץ ונטעתם פל-עץ מאכל וערלתם ערלתו את-פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל. ב' ובשנה הרביעית יהיה פל-פריו קדש הלולים ליהוה. ב' ובשנה החמישית תאכלו את-פריו להוסיף לכם תבואתו אני יהוה אלהיכם."
(ויקרא יט 23-25)

לפי ההלכה, שלוש שנים הפרי הוא ערל, ודינו שריפה או קבורה. בשנה הרביעית הפרי הוא "הילולים", מוקדש לאלוהים במקדש. בשנה החמישית מותר לאכול את הפרי וליהנות ממנו.

מצוות הבאת הביכורים

בני ישראל היו מצווים לאסוף בכל שנה את הפירות שהבשילו ראשונים ולהביאם אל בית המקדש בירושלים. עלייה לרגל התקיימה גם בסוכות ובפסח, אולם בשבועות היה המסע סוגני במיוחד. כל אדם היה מביא את הביכורים על פי יכולתו: העשירים בכלי כסף וזהב והעניים - בסלי נצרים. אלה גם אלה ניתנו לכוהנים.

במשנה מפורטים תהליך סימון הביכורים בשדה ודרך הבאתם לירושלים בתהלוכה סוגנית, עד לנתינתם לכהן עם "מקרא הביכורים" מספר דברים. (ראו בהמשך) ב"מקרא הביכורים" נדרש הפרט המביא ביכורים לספר את קורות העם מ"ארמי עובד אבי" ועד לרגע זה של התייצבות במקדש, בגוף ראשון יחיד כסימן להזדהותו עם תולדות העם בכל השלבים, מהירידה לארץ מצרים, דרך השעבוד והעבודה הקשה, יציאת מצרים והכניסה לארץ ישראל.

במשנה מצינים ש"אין מביאים ביכורים חוץ משבעת המינים" (מסכת ביכורים פרק א, משנה ג) וכן:

"מעצרת (שבועות) ועד החג (סוכות) מביא (ביכורים) וקורא (את מקרא ביכורים), מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא". (מסכת ביכורים א 3)

כלומר בפסח הביאו את ביכורי השעורה, בשבועות החיטה, ואז משבועות עד סוכות (ובדחק עד חנוכה) הביאו את 5 המינים הנותרים עם הבשלתם.

טקס הבאת הביכורים במשנה

הבאת הביכורים לבית המקדש הייתה טקס מרגש וחוויתי בהווי החקלאי של ארץ ישראל בימי בית שני. וכך מספרת המשנה:

מסכת ביכורים פרק ג

ג,א כיצד מפרישין את הביכורים: יורד אדם לתוך שדהו, ורואה תאנה שביכרה, אשכול שביכר, רימון שביכר; וקושרן בגמי ואומר, הרי אלו ביכורים. רבי שמעון אומר, אף על פי כן חוזר וקורא אותם ביכורים, מאחר שיתלשו מן הקרקע.

ג,ב כיצד מעלים את הביכורים: כל העיירות שבמעמד, מתכנסות לעירו של מעמד; ובאין ולנין ברחובה של עיר, ולא היו נכנסין לבתים. ולמשכים, היה הממונה אומר "קומו ונעלה ציון, אל ה' אלוהינו" (ירמיהו לא,ה).

ג,ג הקרובים מביאין תאנים וענבים, והרחוקים מביאין גרוגרות וצימוקים. והשור הולך לפניהם, וקרניו מצופות זהב, ועטרה של זית בראשו; והחליל מכה לפניהם, עד שהן מגיעין קרוב לירושלים. הגיעו קרוב לירושלים, שלחו לפניהם, ועטרו את ביכוריהן. והפחות והסגנים והגזברין יוצאין לקראתם; לפי כבוד הנכנסין, היו יוצאין. וכל בעלי אומנייות שבירושלים עומדין לפניהם, ושואלין בשלומן, אחינו אנשי מקום פלוני, באתם בשלום.

ג,ד החליל מכה לפניהם, עד שהן מגיעין להר הבית. הגיעו להר הבית, אפילו אגריפס המלך נוטל את הסל על כתפו ונכנס, עד שהוא מגיע לעזרה. ודיברו הלויים בשיר, "ארוממך ה', כי דליתנני; ולא שימחת אויביי, ליי" (תהילים ל,ב).

ג,ו עודהו שהסל על כתפו, קורא מ"הגדתי היום לה' אלוהיך" (דברים כו,ג), עד שהוא גומר את כל הפרשה; רבי יהודה אומר עד "ארמי אובד אבי" (דברים כו,ה). הגיע ל"ארמי אובד אבי", מוריד הסל מכתפו ואוחז בשפתותיו, וכוהן מניח את ידו תחתיו ומניף, וקורא מ"ארמי אובד אבי" עד שהוא גומר את כל הפרשה. הניחו בצד המזבח, והשתחוה ויצא.

ג,ז בראשונה, כל מי שהוא יודע לקרות, קורא; וכל מי שאינו יודע לקרות, מקרין אותו. נמנעו מלהביא; התקינו שיהו מקרין את מי שהוא יודע, ואת מי שאינו יודע.

ג,ח העשירים מביאין את ביכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב, והעניים מביאין אותן בסלי נצרים של ערבה קלופה; הסלים והביכורים ניתנין לכוהנים.

"מקרא הביכורים"

את מקרא הביכורים אמרו מביאי הביכורים כשנתנו אותם לכהן. מקור זה מופיע בספר דברים פרק כו. הפסוקים המודגשים מספרים את סיפור יציאת מצריים שמופיע בהגדה של פסח.

א וְהָיָה כִּי-תָבֹוא אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבַּת בָּהּ. ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל-פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֲרֻצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמַתָּ בַשָּׂנֵא וְהִלַּכְתָּ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׂבֵן שְׂמוֹ שָׁם. ג וּבֵאתָ אֶל-הַפֶּהַן אֲשֶׁר יְהוָה בְּיָמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגְדַּתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי-בָאתִי אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאֲבוֹתַי לָתֵת לָנוּ. ד וְלָקַח הַפֶּהַן הַשָּׂנֵא מִיָּדְךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבֹד אָבִי וַיִּרְדּוּ מִצְרַיִמָּה וַיַּגֵּר שָׁם בְּמַתִּי מֵעֵט וַיְהִי-שָׁם לַגּוֹי גָּדוֹל עֲצוּם וָרֶב. ו וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה. ז וַנִּצְעַק אֶל-יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת-קִלְנוּ וַיִּרְא אֶת-עַנְיָנוּ וְאֶת-עֲמַלְנוּ וְאֶת-לַחֲצָנוּ. ח וַיִּצְאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה וּבְמִרְאָ גָדֹל וּבְבִמְפֹתִים. ט וַיְבִאָנוּ אֶל-הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן-לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וָדָבָשׁ. י וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת-רֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר-נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתָּנוּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. יא וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל-הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבִיתְךָ אֹתָהּ וְהִלּוֹי וְהִגַּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ. (דברים כו 1-11)

הרב קוק פירש שהשור מבטא את כוחו של האדם, קרני הזהב את עושרו ועלי הזית את שכלו. כך כאשר עם ישראל עולה לרגל הוא עולה עם כל כוחותיו. שלושת הכוחות שיביאו לשגשוג האומה הם: העבודה בכוח הגוף, העושר וההשכלה. החליל, שהוא כלי נגינה גם בשמחה וגם באבל מזכיר לנו ששימוש לא נכון בכוחות הללו יקבע אם נשגשג ונפרח או שמא נשקע.

הזמנה לפעילות

- 1 נספר שבזמנים שבהם בית המקדש בירושלים היה קיים** נהגו לעלות אליו לרגל שלוש פעמים בשנה: בפסח, בשבועות ובסוכות. נסביר את משמעות הביטוי 'עלייה לרגל', ונציין שבימים ההם אנשים הלכו ברגל או רכבו על בהמותיהם כל הדרך לירושלים, והמסע ארך לפעמים ימים תמימים. כאשר עלו לרגל בחג השבועות נשאו עמם העולים את ביכוריהם. נסביר שהמילה 'ביכורים' מציינת את היבול הראשון של האדמה, הפרות שהבשילו ראשונים. גם אצל בני אדם יש ביכורים. לאיזו מילה דומה המילה 'ביכורים'? מי מהילדים הוא הילד הראשון שנולד במשפחתו? השם 'בכור/ה' נגזר מן השורש ב-כ-ר, והוא מציין את הבן/בת הראשון/ה במשפחה. מי מהתלמידים בכור/ה? אפשר לשלב את העלייה לרגל עם ירושלים ובית המקדש. יום ירושלים נופל כ-10 ימים לאחר חג השבועות ואפשר לעסוק בהם ביחד. בנספחים תמצאו את הסיפור "כיצד נבחר המקום לבניית בית המקדש".
- 2 נספר על טקס העלייה לרגל** מהמשנה או מהשיר של הדס פוירשטיין "בתהלוכה לירושלים" (ראו בנספחים)

3. נמחז עם הילדים את כל תהליך הבאת הביכורים – סימון הביכורים בשדה, התהלכה לירושלים, הבאת הביכורים לכהן הגדול. אביזרים דרושים: להכין 7 המינים (או ענפים אמיתיים או ציור מוגדל של כל פרי, שור עם קרנים מקושטים זהב, להכין גדי, טלה, עגל. בתהלכה הילדים ישאו כל אחד סל עם ביכורים, אחד משבעת המינים, אחד מבעלי החיים או כלי נגינה - חליל, תוף, מצלתיים. בדרך שרים "סלינו על כתפנו".

4. נקיים טקס הבאת הביכורים בבית הכנסת. לבושים לבן, עם כתר על הראש, כל ילד יביא סל עם פירות או ירקות מהבית או מהגינה של הגן. נעשה תהלכה מהגן לבית הכנסת. שם הרב, או החזן, כוהן הגדול, יקבל את הביכורים. ואפשר לקרא או להגיד פסוקים מ"מקרא הביכורים". בכדי לתת משמעות של נתינה, נוכל לתרום את הביכורים שהילדים הביאו למרכז הקהילתי, לבית אבות בשכונה או לבית חולים ובדרך גם לבקר את אנשי המקום.

5. ערך השוויון במצוות הבאת הביכורים:

נשאל: האם כל האנשים היו יכולים להביא את אותם הביכורים? מדוע היה הבדל בין ביכוריהם של אנשים שונים? האם כולם הביאו את ביכוריהם בכלים זהים? העשירים הביאו את הביכורים בכלים מפוארים עשויים כסף וזהב, ואילו העניים שמו את הביכורים בסלים פשוטים. מה אפשר ללמוד מכך? האם רק אדם עשיר יכול להביא ביכורים? האם אדם עני אינו רשאי להביא ביכורים משום שאין ביכולתו להביאם בכלים מפוארים? כל אדם היה יכול וחיוב להביא ביכורים על פי יכולתו.

האם הכהן הגדול יעדיף את הביכורים שהובאו בכלים מפוארים ויפיה על פני אלה שהובאו בכלים פשוטים? מדוע? במה שונים העשירים מן העניים? במה הם שווים? אפשר להתייחס לפתגם "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" בהקשר של הבאת הביכורים.

6. "הביכורים שלי"

נחשוב ביחד- מהם הדברים החדשים שעשיתי השנה? אפשר גם לחשוב מהם הדברים שעשיתי לראשונה לבד? מה יצרתי השנה? אילו דברים מרגשים התרחשו השנה? כל הדברים הללו הם הביכורים שלי.

7. הכרת תודה

הערך המרכזי של חג הביכורים הוא אמירת תודה. דוקא כאשר יש שפע חשוב לזכור מאין הוא בא ולהגיד תודה. כשבית המקדש היה קיים היו עושים שם טקסים, אומרים תודה, אומרים סליחה. גם כיום שאין בית מקדש יש לנו הזדמנות להגיד תודה במשפחה ובגן. על מה אני אומר תודה? למי אני אומר תודה? זו הזדמנות לשוב לדבר על תפילת "מודה אני" מתפילת שחרית.. בתכנית "אורח חיים יהודי בגן" יש פרק ארוך על התפילה, עמודים: 252-287.

8. פעילות יצירה, כתר לראש

נכין מראש עיגולים של קרפ בצבעים שונים. את העיגולים גוזרים על ידי סימון עיגול עם כוס על ערימה של קרפ וחיטוך לפי הסימן. נכין רצועה של בריסטול בגודל הראש. נכין פרחים לכתר על ידי הנחה של עיגולי הקרפ זה על זה וערבוב בין הצבעים. לאחר שהנחנו כעשרה עיגולים נוכל לתפוס במרכזם ולהפוך אותם לפרח על ידי כיווץ מרכז הערמה. מהדקים את הפרח אל הכתר ויוצרים מספר פרחים נוספים באותה השיטה. בנוסף, אפשר לקשט את הכתר גם בהידוק רצועות קרפ במקומות שונים כך שישתלשלו מטה. בסוף מחברים את הרצועה לכתר.

שבעת המינים

מבוא

”כִּי יִהְיֶה אֶלְהֵיְךָ, מִבִּיאֲךָ אֶל-אֶרֶץ טוֹבָה: אֶרֶץ, נַחֲלֵי מַיִם--עֵינַת וּתְהַמֵּת, יֵצְאִים בְּבִקְעָה וּבְקָרָה. אֶרֶץ חֹטֵה וְשֹׁעֵרָה, וְגִפְנֵי וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן; אֶרֶץ-זֵית שָׁמֶן, וּדְבָשׁ.” (דברים ח 5)

שבעת המינים מייצגים את עושרה ושבחה של ארץ ישראל. הם כוללים חמישה פירות ושני מיני דגן שארץ ישראל התברכה בהם: חיטה, שעורה, גפן, תאנה, רימון, זית ותמר (דבש). הם מסמלים את הבסיס הנדרש לאדם: לחם, שמן, יין, פרות, סיבים. הביכורים שהביאו לבית המקדש היו רק משבעת המינים.

המשותף למינים אלו הוא היותם ניתנים לשמירה לפרקי זמן ארוכים. משום כך ניתן להסתמך עליהם כמקור קבוע של מזון בחודשים שאין בהם תוצרת חקלאית טרייה. מינים אלו מבשילים לאורך השנה, החל מהבשלת השעורה באביב ועד הבשלת הזית והתמר בראשית הסתיו. סדר הופעתם בפסוק הוא גם סדר הבשלתם (מלבד החיטה שמפני חשיבותה מוזכרת לפני השעורה).

כשחזרו המרגלים מלתור את הארץ הביאו איתם ענבים, רימונים ותאנים: **”וַיָּבֵאוּ עֵד-נֶחַל אֲשֶׁפֶל, וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוּדָה וְאֲשֶׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד, וַיִּשְׂאֶהוּ בְמוֹט, בְּשָׁנִים; וּמִן-הָרְמָנִים, וּמִן-הַתְּאֵנִים.”** (במדבר יג 23)

שבעת המינים שימשו כסמלים לפריון ולשפע: **”אֲשֶׁתֶּךָ כְּגִפְנֵי פְרִיָּה בְּיָרְכְתִי בֵיתְךָ בְּנֵיךָ כְּשֶׁתְּלִי וַיְתִים סָבִיב לְשִׁלְחַנְךָ”** (תהילים קכח, ג) **”צדיק כתמר יפרח”** (תהילים צב, יג) ועוד.

ברכות

פירות שבעת המינים נחשבים לחשובים יותר מפירות אחרים. מכיוון שכך, חלק ניכר מברכות הנהנין על המזון כפופות לחשיבותם וקדימותם של פירות שבעת המינים.

הברכות **”המוציא לחם מן הארץ”** ו**”בורא מיני מזונות”**, נאמרות על מיני מאפה העשויים מחמשת מיני הדגן – חיטה, כוסמת, שיפון, שעורה ושיבולת השועל. כאשר מונחים על השולחן מיני מאפה, יש לברך על מין המאפה ורק לאחר מכן על הפירות האחרים.

אם מין המאפה הוא לחם, חלה, לחמנייה או פיתה, יש לברך ברכת ה**”מוציא”** ורק לאחר מכן על הפירות. כאשר הפירות הם חלק מהסעודה, אין צורך לברך עליהם כלל, שכן ברכת המוציא מתייחסת לכל הסעודה ולא לפת בלבד ופוטרת את כל שאר המאכלים.

ברכת **”בורא פרי הגפן”**, היא הברכה השלישית בחשיבותה, לאחר ברכות **”המוציא”** ו**”מזונות”**. היא נתייחדה ליין, עקב היותו משקה מובחר ומשבעת המינים. בדרך כלל מברכים קודם **”המוציא לחם”** אבל כאשר עורכים קידוש בשבת, מברכים קודם על היין את ברכתו ורק לאחר מכן על הלחם או החלה. מטעם זה, בין השאר,

נהוג לכסות את החלה בשעת הקידוש, שלא תתבייש, כביכול, מהשינוי שנעשה בסדר הברכות הרגיל בו איחרו את ברכתה לברכה על היין.

ברכת "בורא פרי העץ", הנאמרת על פירות האילן, גם לגביה קיימים דיני קדימה מיוחדים:

כאשר פירות שבעת המינים מונחים על השולחן ביחד עם פירות אחרים במטרה לאוכלם, יש לברך "בורא פרי העץ" עליהם ובכך לפטור את הפירות האחרים. כאשר מונחים כמה פירות מהשבעה, יש לברך על המין הראשון ברשימה הבאה (ובכך לפטור את האחרים מחובת הברכה): זית, תמר, גפן, תאנה, רימון. סדר זה נקבע לפי קרבתם של שמות הפירות למילה "ארץ" בפסוק "ארץ חטיה ושעורה וגפן ותאנה ורימון, ארץ זית שמן ודבש".

"ארץ חטיה ושעורה"

לפני 6000 שנה כבר הייתה קיימת בארץ תרבות חקלאית מפותחת, וממצאים שונים מעידים שראשית עבודת האדמה התרחשה כאן כמה אלפי שנים לפני כן. החטיה והשעורה היו בין גידולי החקלאות הראשונים. יש הסבורים שצמחי הבר שמהם התפתחו ובזיתו החטיה והשעורה שמגדלים היום, מקורם אצלנו, בארץ ישראל. שפע גידולי התבואה בארץ משך את המצרים הקדמונים למסעות כיבוש שנועדו לשדוד את עושרה של ארץ כנען.

חטיה

החטיה היא אחת מצמחי התרבות העתיקים ביותר בעולם. משערים שבסין, מצרים, בבל, אסיה קטנה, קדמת אסיה ובכל אירופה הדרומית היו מגדלים חטיה עוד בזמנים טרום-היסטוריים.

החטיה היא כיום הגידול השני בעולם – (תירס, חטיה, אורז). המגדלים העיקריים הם סין, הודו ארה"ב, רוסיה, אוסטרליה.

החטיה היא מרכיב מזון עיקרי בתרבויות רבות במיוחד באזור המזרח התיכון. יוצרים ממנה לחם, עוגות, פסטה וגם מיספוא, בירה, שמן לצרכים רפואיים ודלק לתעשייה.

מוצא החטיה מחיטת בר "אם החטיה" שבייתו (ועשו ממנו הכלאות רבות) בשנת 8,000-10,000 לפני הספירה (לפני 10,000-12,000 שנים).

החטיה מכילה חלבונים, פחמימות, שומן, ויטמינים – B1, 2, 3, 5, 6 ברזל, סידן, אשלגן.

שעורה

השעורה היא מהגידולים הקדומים ביותר שגידלו בארץ ישראל, לפני יותר מעשרת אלפים שנה. באתר הארכיאולוגי באוהלו ליד הכנרת, מצאו שרידי שעורה מ-8500 לפני הספירה.

יש בארץ ישראל שעורת בר מתקופה קדומה ביותר, אולי האב הקדמון לשעורה שמגדלים היום. בחורף ובאביב ניתן לפגוש שני מינים של שעורת בר באזורי העשב של הארץ.

השעורה מהווה יחד עם החטיה, מקור ראשוני לפחמימות. קל יותר לגדל שעורה מאשר חטיה. השעורה מסתפקת בפחות מים וניתן לגדלה גם במישורי הנגב ולפעמים גם בדרום הנגב. ככל שעולים צפונה יש יותר חטיה, במיוחד בעמק יזרעאל והגולן.

משתמשים בשעורה היום בעיקר כמאכל לבהמות. מכינים מהשעורה "גריסי פנינה" הנפוצים כמאכל אדם בעולם כולו ויש לה גם תפקיד חשוב כחומר גלם לייצור בירה. השעורה נחשבת גידול המזון החמישי בחשיבותו בעולם היום.

למרות שטעם החיטה ערב יותר לאדם, בארץ ישראל הקדומה גידלו גם חיטה וגם שעורה כי לשעורה היו יתרונות חשובים: יכול גדול יותר מחיטה, ניתן לגדלה באזורים שכמות הגשם אינה מספיקה לחיטה, תקופת הגידול שלה קצרה יותר, היא היתה מזון חשוב לחיות הבית. כיום עם החידושים בחקלאות, היא הולכת ונעלמת משדות הארץ.

גפן

אחד הפירות המפורסמים בעולם. לפירותיו שימוש כפול - לאכילה ולהפקת יין - המשקה האלכוהולי העתיק בעולם. על היין יש ברכה מיוחדת – "בורא פרי הגפן". מוצאו של הגפן באסיה הקדמית.

האדם גילה את ערכה של הגפן בתקופה קדומה ביותר. בארץ ישראל מצאו אשכולות הגפן ועליה טבועים על מטבעות עתיקות, בפסיפסים ועל שערי בניינים ועמודים כי היא היתה סמל של עם ישראל. "כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מִצְאָתִי יִשְׂרָאֵל" (הושע ט 10).

מצרים היתה הארץ הראשונה שבארצות הים התיכון שהתחילו לגדל את הגפן וממנה הוכנסה לארץ ישראל. תעשית היין היתה ידועה במצרים לפני 5000 שנה. ביוון העתיקה היה אל היין דיוניסוס או בכחוס, ולכבודו נערכו חגיגות מפוארות. השימוש הרב של פרי הגפן ויינה בפולחן הדתי פשט גם בעמים אחרים בני דתות שונות. השם "יין" עתיק מאד והיה ידוע כבר באכדיית כ "אינו", באתיופית "יין" ובשינויים קלים ברוב הלשונות האריות.

יין הגפן ששימש בעבר בפולחן בית המקדש, משמש היום לקידוש והבדלה בשבתות וחגים, וכן בטקס החופה, בברית מילה ובכל שמחה משפחתית וחברתית.

גפן, כרם, יין ותירוש מוזכרים מאות פעמים בתנ"ך מה שמעיד שגידולו של הצמח בארץ ישראל היה נפוץ מאד מאז ומעולם. יש הרבה פסוקים בשבחו של היין, למשל: "יַיִן, יִשְׁמַח לֵב־אָנוּשׁ" (תהילים קד 15)

בכל התנ"ך ספרו על הגפן, שרו עליה והמשילו משלים. היא נזכרת רבות יחד עם הדגן, התאנה והזית כסמל הפוריות, השלווה והביטחון: "אֲשֶׁתְּךָ, כְּגִפְן פְּרִיָּה-- בְּיַרְכְּתֵי בֵיתְךָ" (תהילים קכח 3) כאשר ירמיהו רצה לנחם את העם הוא התרפק על הגפן והתנבא: "עוֹד תִּטְעֵי כְרָמִים בְּהֶרֶב שִׁמְרוֹן נִטְעוּ נְטָעִים וְחָלְלוּ" (ירמיהו לא 4)

אצל הנביא מיכה, הדימוי לחזון הנכסף של שלום נצחי בין האומות משתמש בגפן ובתאנה, הגדלים בבוסתנו של כל איש כפר:

"וְכַתְּנוּ חֲרָבְתֵיהֶם לְאֵתִים וְחֲנִיתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת לֹא-יִשְׂאוּ גוֹי אֶל-גּוֹי חָרֵב וְלֹא-יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה. ד וַיָּשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ וְאִין מִחְרִיד" (מיכה ד 3-4)

היין גם היה ידוע כשורש הרע והקללה והזהירו מפניו: לדוגמה במדרש תנחומא - היין נשקו של השטן:

"כִּשְׁהַתְּחִיל נח נוטע, בא שטן ועמד לפניו. אמר לו: מה אתה נוטע? אמר לו: כרם. אמר לו השטן: מה טיבו? אמר לו: פירותיו מתוקים בין לחים ובין יבשים, ועושין מהן יין

המשמח לבבות. אמר לו השטן: רצונך שנשעוהו יחד אני ואתה? אמר לו: הן. מה עשה השטן? הביא רחלה ושחטה על הגפן, אחר כך הביא ארי ושחטו עליה, אחר כך הביא קוף ושחטו עליה, אחר כך הביא חזיר ושחטו עליה – והטיף דמיהם והשקה בהם אותו הכרם. רָמָז לו, כשאדם שותה כוס אחת – הרי הוא כרחלה: ענו ושפל רוח. כשהוא שותה שתי כוסות מיד נעשה גיבור כארי ומתחיל לדבר גדולות ואומר 'מי כמוני?' כיון ששתה שלוש או ארבע כוסות מיד הוא נעשה כקוף: עומד ומרקד ומשחק, ומנבל פיו לפני הכל, ואינו יודע מה יעשה. נשתכר – נעשה כחזיר: מתלכלך בטיט ומוטל באשפה. וכל זה אירע לנוח הצדיק." (תנחומא נ"ח)

מונחים הקשורים לגפן:

כרם, ענבים, צימוקים, יין, תירוש
 בציר, קנוקנות לגפן לטפס ולהיאחז בעצמים) אשכול, גת

תאנה

עץ פרי עסיסי הגדל בר ליד מעיינות. עדויות ארכיאולוגיות מאשרות כי התאנה פרוחה בארץ ישראל כבר לפני כ-5,000 שנה. התאנה הייתה נאכלת טרייה ומשומרת, כתאנים בודדות מיובשות ("גרוגרת") או כעגול ענק של תאנים דחוסות ומיובשות ("דבלים").

התאנה סמל לשלום, בטחון ושובע. בחורף העץ בשלכת אבל כשיוצאים העלים באביב הם יוצרים סוכה נרחבת ואפולולית המושכת בני אדם ובעלי חיים למרגוע ומחסה מפני חום היום ולאכול מפריהם המתוקים. התיאור חוזר כמה פעמים בתנ"ך:
 "וַיֵּאָכְלוּ אִישׁ-גִּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וְשָׂתוּ אִישׁ-מִי-בֹרֹ" (ישעיהו לו 16)
 ו"יֵשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לְבֶטַח אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ מִדָּן וְעַד-בְּאֵר שָׁבַע כָּל יְמֵי שְׁלֹמֹה" (מלכים א, ה 5)

פרות התאנה מתחילים להופיע עם האביב: "הַתְּאֵנָה חֲנֻטָּה פְּגִיחָה" (שיר השירים ב 13) אם נחתוך פגה של תאנה נמצא בחללה המוני גרגרים חיוורים, שהם למעשה פרחים סגורים וזעירים היושבים בצפיפות על גבי מצעית מעובה. מבחינת בוטנית, הפרי של התאנה איננו בעצם פרי אלא מצעית מתוקה המלאה פרחים זעירים. הערבים ראו בתאנה מגן מפני שדים ומזיקים, ולכן נהגו לצייר על קירות בתיהם "חמסה" עלה תאנה העשוי 5 אונות. והיו תולים על צווארי הילדים "חמסיקה" קמע כסף עשוי בתבנית כף יד לסגולה נגד העין הרע.

חז"ל המשילו את התורה לתאנה:

"מה עץ התאנה כל זמן שאדם מחפש בו מוצא בו תאנים, אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם" (תלמוד בבלי מסכת עירובים דף נד).
 "שרוב האילנות; הזית, הגפן, התמרה נלקטים כאחת והתאנה נלקטת מעט מעט. כך התורה, היום לומד מעט ולמחר הרבה, לפי שאינה מתלמדת לא בשנה ולא בשנתיים" (מדרש רבה במדבר פרשה יב פסקה ט).

”כל הפירות יש בהם פסולת, תמרים יש בהם גרעינים, ענבים יש בהם חרצנים, רימונים יש בהם קליפין (קליפות), אבל תאנה כולה יפה לאכול. כך דברי תורה אין בהם פסולת.” (ילקוט שמעוני יהושע א רמז ב)

רימון

הרימון הוא עץ תרבותי נשיר, שמוצאו באזור הים הכספי באיראן של ימינו, משם הופץ לכל ארצות אגן התיכון לפני אלפי שנים. פרי הרימון, המכיל מאות גרעינים עסיסיים, נאכל ונסחר מאז העת העתיקה, בזכות עמידותו לאורך זמן ובזכות טעמו והסגולות הרפואיות שלו. במיץ הרימון חומרים נוגדי חימצון חזקים שעשויים למנוע או לעכב התפתחות של תאים סרטניים בכמה סוגי סרטן, כגון סרטן העור, סרטן הערמונית וסרטן השד. כמו כן מיץ רימון עוזר בעיקוב התפתחות טרשת עורקים, מסייע בהורדת לחץ דם, בהאטת תהליך הפגיעה בדלקת פרקים ניוונית ותורם למניעת זיהומים מחיידקים ווירוסים.

הרימון היה נפוץ מאד בארץ בתקופה העתיקה ואבותינו מאד החשיבו אותו והקדישו לו תשומת לב מרובה. הוא נזכר עשרות פעמים בתנ"ך ובספרות חז"ל. על חיבתו המיוחדת של עם ישראל לרימון מעידות העובדות הבאות:

א. קישטו ברימון את האפוד שנתפר בשביל אהרון הכהן:
 ”וְעָשִׂיתָ אֶת-מְעִיל הָאֵפוֹד, כְּלִיל תְּכֵלֶת. .. וְעָשִׂיתָ עַל-שׁוּלָיו, רִמְוֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי—עַל-שׁוּלָיו, סָבִיב; וּפְעָמָי זָהָב בְּתוֹכָם, סָבִיב. פְּעָמָן זָהָב וְרִמְוֵן, פְּעָמָן זָהָב וְרִמְוֵן, עַל-שׁוּלֵי הַמְּעִיל, סָבִיב” (שמות כח 34–31)

ב. עיטרו בהם את בית המקדש שבנה שלמה המלך:
 ”וְאֵת-הָרִמְוֵי אַרְבַּע מְאוֹת לְשֵׁתֵי הַשִּׁבְכוֹת שְׁנַיִם טוּרִים רִמְוֵי לְשִׁבְכָה הָאֶחָת לְכֶסֶת אֵת-שְׁתֵּי גְלוֹת הַכְּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי הָעַמּוּדִים” (דברי הימים ב, ד 13)

ג. מקומות אחדים נקראו על שם הרימון: עין-רימון, גבע-רימון, גת-רימון ואחרים

ד. נחקקו פירות הרימון על מטבעות שהוטבעו בארץ ישראל.
 ה. מגדלי הפעמונים עשויי כסף שמקשטים את ספרי התורה מכונים "רימונים"

הרימון בפתגמי חז"ל:

”אפילו ריקנים שבעם ישראל מלאים מצוות כרימון”
 ”הנצו הרימונים – אלו תינוקות שבישראל, שיושבים ועוסקים בתורה, ויושבים שורות שורות כגרעיני הרימונים”
 ”ההגדות – טעמן כרימון”
 ”רימון – פרוי הדר ואין עצו הדר”

בראש השנה מברכים על הרימון:

”שתהיה השנה הבאה עלינו לטובה מבורכת במצוות, במעשים טובים ובזכויות כרימון”
 (המלא וגדוש גרעינים).

גם בין העמים לרימון מקום מיוחד בתרבות, הרימון מייצג פריון ושפע ומשמש סגולה לפריון. בפרס נפוץ המנהג שחתן בהביאו את הכלה לחופה מנפץ רימון כברכה לילדים רבים. בתרבויות העולם העתיק היה הרימון מוטיב קישוטי בחפצי מלכות ופולחן, וסימל חיים, מלכות ודעת.

זית

הזית פרי חשוב ביותר. עיקר חשיבותו הייתה ועודנה בהפקת שמן הזית העשיר בתכונותיו הבריאות והמזינות. הזית היה המקור הכמעט יחיד לשמן בעת העתיקה, ואף לגביו קיימות עדויות על נוכחותו באזור הים התיכון במשך אלפי שנים. עץ הזית הוא עץ ירוק עד, ים תיכוני טיפוסי. הוא מקיים משק מים חסכוני לאורך כל השנה. שורשי העץ חודרים למעמקי האדמה איפה שיש רטיבות גם בימות הקיץ, העלים גלדנים וקשים ושטחם העליון מבריק. בתחתית העלה שערות זעירות המקטינות את התאדות המים שבעץ כל השנה. הזית מאריך ימים ביותר, ועד היום קיימים בארץ עצי זית בני מאות רבות של שנים.

הזיתים מבשילים על סף עונת הגשמים והפרות מבשילים כמעט כולם בבת אחת. אין שני זנים שונים של זית – ירוק ושחור. אלא, הזיתים הירוקים שלוקחים לכבישה הם עדיין לא הבשילו. הזיתים הבשילים כולם משחירים. הזית מכיל 30-50% שמן המשמשים למזון, למאור, לצביעה ולהכנת סבון.

מולדת הזית בארצות היום התיכון. העמים השמיים מארץ ישראל וסוריה העבירוהו כנראה לאפריקה הצפונית ומשם ליוון ואירופה הדרומית. כאשר נכנסו בני ישראל לארץ כנען, כבר מצאו בתוכה כרמים וזיתים נטועים והשמן היה אחד המוצרים החשובים שעם ישראל היה מייצא לארצות הסמוכות וגם מעבר לים עד אחרי חרבן בית המקדש.

הזית הוא סמל לאור ושלו.

הזית והיצהר נזכרים בתנ"ך קרוב לשישים פעמים.

לראשונה אנו פוגשים את הזית בסיפור על נח, כאשר היונה חוזרת לתיבה עם עלה של זית במקור כסימן שכלו המים על פני האדמה.

הנביאים התרפקו על עץ הזית היפה:

”יִלְכוּ יִנְקוּתָיו וְיְהִי כְּזֵית הַדֹּדוּ” (הושע יד 7)

”זֵית רַעַנָן יִפֶּה פְּרִי-תֵאֵר קָרָא יְהוָה שְׂמֶךְ” (ירמיהו יא 16)

”בְּנֵיךָ בְּשָׂתְלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשִׁלְחָנְךָ” (תהלים קכח 3)

בארץ ישראל נקראו על שמו של הזית, וחז"ל דברו בו, פיארוהו וסיפרו עליו אגדות. את פריו קבעו כמידה "גודלו כזית".

”למה נמשלו ישראל לזית? זית זה אין עליו נושרים לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, אף ישראל אין להם בטלה עלומית, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא” (תלמוד, מסכת מנחות, דף נג, עמוד ב)

על הפסוק: "זית רענן יפה פרי-תאור, קרא יהוה שמך" (ירמיהו יא 16) שואלים חז"ל: "מה ראה ירמיה למשול אבותינו כזית? – אלא כל המשקין (משעקות) מתערבים זה בזה והשמן אינו מתערב אלא עומד, כך ישראל אינם מתערבים עם אומות העולם". (מדרש רבה שמות, פרשה לו פסקה א)

חז"ל גם המשילו את ישראל לשמן:
אמרו חז"ל "מה השמן הזה מביא אורה לעולם – כך ישראל, שנאמר: זיהלכו גוים לאורך" (ישעיהו ס 3).

רבים מהעצים עתיקים, יש להם גזע חלול ומכך נולדה האגדה הבאה שחזרת בלבושים שונים:

"ביום מותו של הנביא (מוחמד) התאבלו גם עצי הגן: התאנה, הגפן, הרימון ואחרים. לאות צער השליכו עליהם הירוקים. רק הזית לא השליך את עליו ועמד בהדר חופתו הירוקה. שאלו העצים את הזית: אתה מלך העצים, הכי לא נאה לך להתאבל על מות הנביא? ענה הזית ואמר: אתם השלכתם את עליכם למען יראה צערכם ברבים, אבל אני, צערי כמוס בלבי. הוא גדול משלכם, כי הנה יבש לבבי ומוח גזעי נמק" (ממשלי ערב, על פי ארבעת המינים, י. מרגולין).

היער הראשון שניטע עם ההתיישבות הציונית בארץ, יער לזכרו של הרצל, היה יער בן שמן. ממשלת ישראל קבעה כסמל מדינת ישראל את המנורה עם ענפי זית, סמל לאור ולשלום.

עוד על הזית בערכה לגנים "אור קטן" של התנועה ליהדות מתקדמת.

תמר

תמר הוא עץ פרי גבוה וזקוף ממשפחת הדקליים. האדם מצא שימושים לכל חלקיו: פירות טעימים, הניתנים לשימור ארוך, חומרי גלם לבנייה שהופקו מגזע התמר ומענפיו, סיבים חזקים לשזירת חבלים, ועלים לקליעת נצרים, סלים, מחצלאות וכלים שימושיים נוספים. ברשימת שבעת המינים, התמר אינו מוזכר בשמו המפורש, אולם על פי הפרשנות במילה "דבש" מכוון המקרא לתמר, ממנו עשו את הסילאן, הוא סוג הדבש, שהיה בשימוש בעת ההיא.

פרי התמר נאכל טרי או יבש והוא מתוק מאד. הסירופ המופק ממנו נקרא סילאן.

עץ התמר הוא עץ חד מיני – יש עץ זכר ועץ נקבה וכדי להפירות את הנקבה צריך להביא אבקה מהפרחים הזכריים. כל גידולו של התמר שונה מעצים אחרים שאנו מכירים. עובי הגזע אינו משתנה, אינו מתרחב עם גדילתו לגובה. אין לו ענפים צדדיים אלא גזע ארוך וזקוף בלבד. הדרך לריבוי התמר הוא על ידי חוטר. מחכים עד שהחוטר מוציא שורשים ואז מתנקים אותו בזהירות מאמו ומעבירים למשתלה.

חז"ל המשילו את עם ישראל לתמר – "מה תמרה זו אין בה פסולת, אלא תמריה לאכילה, ולולבים להלל (לנטילת לולב בחג הסוכות), חריות (עלים שנבלו ונפרדו מהעץ) לסכוך (לסכך), סיבים לחבלים, סנסינים (אשכולות הפרחים והפרות) לכברה (מסנת לסנן את הבר מהתבן), שפעת קורות לקרות בהן בתים – כך ישראל אין בהם

פסולת, אלא מהם בעלי מקרא, מהם בעלי משנה, מהם בעלי אגדה, מהם בעלי מצוות, מהם בעלי צדקות (מדרש רבה בראשית מא).

סגולות עץ התמר: גובה, חזק, נאה ופורה. זה מקור הפסוק: "צדיק כתמר יפרח"

בתרבויות העתיקות סימל התמר את חיי הנצח בשל תכונתו לצמוח מחדש גם לאחר שנשרף הגזע, ולכן הוא התקשר גם לפינקס, העוף האלמותי. בתקופת הנצרות הקדומה (ואף בימי הביניים) היה שימוש נפוץ בתמר כסמל לחיי נצח ולגן העדן של המתים על קדושת האמונה הנוצרית. גם האסלאם ייחס לתמר קדושה ואסר על עקירתו.

הזמנה לפעילות

1. שבעת המינים לאורך השנה

נתייחס לשבעת המינים לאורך כל השנה, כל מין בעונה שלו: רימון בראש השנה, תמר בחשוון, זית בכסלו, גפן באדר ובניסן, תאנה באביב עם לבלוב והתחלת הופעת הפירות ("התאנה חנטה פגיה"), חיטה ושעורה נשתול בגינה בסתיו ונקוב אחר הגדילה שלהם עד להבשלה בפסח (השעורה) ובשבועות (החיטה).

בסוכות נשתמש בענפי התמר הסגורים, הלולים, למצוות נטילת ארבעת המינים ובענפים הפתוחים לסכך. כאשר שבו בני ישראל מגולת בבל, קרא להם נחמיה לקיים את המצוות הסוכה: "צאו הָהָר וְהָבִיאוּ עִלַי-זֵית וְעִלַי-עֵץ שָׁמֶן, וְעִלַי הָדָס וְעִלַי תְּמָרִים וְעִלַי עֵץ עֵבֶת: לַעֲשֹׂת סֹכֶת, כַּכְּתוּב." (נמחיה ח 15)

בט"ו בשבט נאכל משבעת המינים, נשיר שירים ונספר עליהם אגדות.

2. שבעת המינים לקראת שבועות:

נצא לטייל בסביבה הקרובה ונחפש את הצמחים משבעת המינים. **תאנה** – נראה את עץ התאנה במלוא עלוותה. נחפש על העץ תאנים ונבדוק את בשלותם. אם אין בשלות, נטעם תאנים מיובשות. נפתח את התאנה ונראה את המבנה שלה וכל הגרגרים הקטנטנים בפנים ונסביר שזהו בעצם אוסף רב של פרחים קטנים.

התמר – נתבונן בפרי התמר – בצורה, בצבע, נפתח ונראה את הגרעין, נטעם את הגרעין. נחשוב מה אפשר להכין מתמרים. נכיר את הסילאן, זה הדבש שמוזכר בפסוק של שבעת המינים.

זית – נבקר את עצי הזית בסביבה, נבדוק את העלים, ונראה שצבעם שונה בכל צד. נטעם זיתים, ניזכר בשמן הזית שהכנו בחורף. בגן נסתכל בשמן זית, נרגיש את מרקמו, נריח את ריחו נדבר על שימושים של שמן זית וננסה אותם בגן – שמן בסלט, בבישול, למרוח שמן על העור.

רימון – נראה את עץ הרימון פורח בפרחים כתומים יפים. נחפש פירות על העץ. ניקח אחד ונבדוק אם הבשיל כבר. נטעם מיץ רימונים. ניזכר ברימונים שאכלנו לקראת ראש השנה.

גפן – אולי נצליח לראות גפן משתרג ליד בית של שכנים. נבדוק את חלקי הצמח, עלים, קנוקנות. האם יש פריחה, ענבים קטנים? אם אין עדיין ענבים בשוק אפשר לטעום צימוקים. ניזכר ביין ששותים כל שבת, בפורים ופסח, ביין צימוקים שהכנו בפסח.

חיטה ושעורה – אם יש בגינה נקצור. נבדוק את צורת השיבולת, נפריד את הגרעינים מהשאר. נטחן את הגרעינים לקמח ונכין לחם. (ראו בפרק על חג הקציר, "הזמנה לפעילות")

3. נקרא את הסיפור "שבעה יידידים" מאת מירי צללזון. נמחזי את הסיפור בדרכים שונות:
על ידי דמויות המחשה, או שהילדים עצמם יציגו כשהם מחופשים לשבעת המינים.

4. פעילות עם סיבי התמר

בשלב ראשון נערוך שיחה פתוחה, נספר על התמר, נצפה בחלקים השונים שלו ונתבונן בעבודות שנעשו מהחלקים השונים. נזכיר שהתמר הוא אחד משבעת המינים בחג השבועות והלולב הוא אחד מארבעת המינים בחג הסוכות. נספר שבעץ התמר יש עצים זכרים שנותנים את האבקנים ועצים שהן נקבות והנקבות הן שנותנות את הפירות כמו אצל החיות ובני האדם. כל ילד יקבל חבילה של הוצים, (העלים של הלולבים) ויפצל אותם.

פעילות בזוגות לעשיית חבלים: נתחלק לזוגות ונחלק לכל זוג סיבים מגזע העץ וכל זוג יסובב את הסיבים, כל ילד לצד אחר וכך ייצרו חבל מהסיבים. מכל החבלים יחד ניצור אח"כ חבל אחד גדול.

פעילות בקבוצות: נתחלק לשלוש או ארבע קבוצות כמספר המבוגרים בגן וניצור מטאטאים מסנסנים המקושטים בחרוזים. את המטאטאים כל ילד יקח הביתה.

מושגים הקשורים לתמר:

ענף עץ צעיר במרכזו של עץ הדקל, אחד מארבעת המינים בסוכות	לולבים
קנים דמוי מטאטא שעליהם תלויים פירות התמר	סנסנים
שם נוסף לפרי התמר	ענבר
ענף עץ צעיר המשמש לריבוי עצים	חוטר
קליפות עץ הדקל	זג

5. איזה פירות אוספים איך?

ענבים	בציר
חיטה, שעורה	קציר
זיתים	מסיק
תפוחים, תפוזים וכו.	קטיף
תמרים	גדיד

מתן תורה

מבוא

”וַיִּשְׁמְרֶתֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם הָאָדָם וְחַי בְּהֶם, אֲנִי ה'” (ויקרא יח 5).

חג השבועות הוא זמן מתן תורה. מעמד קבלת התורה בהר סיני היה מאורע מכריע בתהליך התהוותו של עם ישראל. הוא מהווה נקודת התחלה ומקור השראה לייחוד קיומו של העם. התורה היא הבסיס לכל המצוות, החוקים והמנהגים של העם. עם יציאת מצרים התורה מהווה בסיס לבניית זהות ושותפות גורל לבני ישראל אחרי מאות שנות עבדות. בעצם מתן תורה הוא מטרת יציאת מצרים שכן התורה נותנת מטען ערכי רוחני שבלעדיו אין כל ממש לחירות שבה זכו ביציאה ממצרים. החירות האמיתית נרכשת עם קבלת עול התורה כדברי המדרש:

”מאי דכתיב ”וְהִלַּחַת--מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים, הִמָּה; וְהַמְּכַתֵּב, מִכְּתַב אֱלֹהִים הוּא--חֻרוֹת, עַל-הִלַּחַת” (שמות לב 16) רב אחא בר יעקב אומר: אין כל אומה ולשון שולטת בהן, שנאמר – 'חֻרוֹת', אֵל תִּקְרִי 'חֻרוֹת' אֵלָּא חִירוֹת...”

מרכזיותה של התורה

את הביטוי הציוני והמאלף ביותר לכך שהיהדות העמידה את המעמד הזה ואת עשרת הדברות בראש סולם הערכים שלה שומעים במדרש הבא:

”למה פתח (אלוהים את עשרת הדברות) בלשון 'אנוכי'? ללמדך שגדול מתן תורה לפני הקדוש ברוך הוא יותר ממעשה בראשית (בריאת העולם) שמעשה בראשית פתח בבי"ת וכאן פתח באל"ף. אמר רבי אלעזר: כל אותם עשרים ושישה דורות (מבריאת העולם עד מתן תורה) היתה אל"ף קוראת תיגר (מתלוננת) לפני הקדוש ברוך הוא ואומרת לפניו: ריבון העולמים! אני ראשונה לכל האותיות ולא בראת בי (לא פתחתי בי את פרשת הבריאה) אלא בבי"ת! אמר לה הקדוש ברוך הוא: חייך שכל העולם כולו לא נברא אלא בזכות התורה! למחר אני נותן תורה לבני ואיני פותח אלא בהן! שנאמר – 'אנוכי ה' אלוהיך'...” (ילקוט שמעוני יתרו).

בספר שמות מתואר המאורע, ההכנות לקראת, המראות והקולות ותגובת עם ישראל: ”בַּחֹדֶשׁ, הַשְּׁלִישִׁי, לְיֵצֵאת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם--בַּיּוֹם הַזֶּה, בָּאוּ מִדְבַר סִינַי.” (שמות יט 1)

” וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵךְ אֶל-הָעָם, וְקַדְּשֵׁתָם הַיּוֹם וּמָחָר; וּכְבָּסוּ, שַׂמְלֹתָם. יֵא וְהָיוּ נֹכְחִים, לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי: כִּי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, יֵרַד יְהוָה לְעֵינֵי כָל-הָעָם--עַל-הַר סִינַי” (שמות יט 10).

”וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְהִיט הַבְּקָר, וַיְהִי קָלַת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר, וְקַל שָׁפָר, חֹזֵק מְאֹד; וַיִּתְחַד כָּל הָעָם, אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה. וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת-הָעָם לְקִרְאֵת הָאֱלֹהִים, מִן הַמַּחֲנֶה; וַיִּתְיַצְּבוּ בַתְּחִתֵּית הָהָר. וְהָרַ סִינַי, עָשָׂן כְּלוֹ, מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יי בָּאֵשׁ; וַיַּעַל עֲשָׂנוּ כְּעָשָׂן הַכֶּבֶדֶשׁ, וַיִּתְחַד כָּל הָהָר מְאֹד. וַיְהִי קוֹל הַשָּׁפָר הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד; מִשָּׁה יִדְבֵּר, וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל. וַיִּרְדּוּ יי עַל הַר סִינַי, אֵל רֹאשׁ הָהָר; וַיִּקְרָא יי לְמֹשֶׁה אֵל רֹאשׁ הָהָר, וַיַּעַל מֹשֶׁה. (שמות יט' 20–16)

”וְכַל-הָעַם רֵאִים אֶת-הַקּוֹלֹת וְאֶת-הַלְפִידִם, וְאֶת קוֹל הַשָּׁפָר, וְאֶת-הַהָר, עֹשֶׂן” (שמות כ 14)
”וַיִּקַּח (משה) סֵפֶר הַבְּרִית, וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם; וַיֹּאמְרוּ, כֹּל אֲשֶׁר-דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע.”
(שמות כד 7)

מהאגדה:

”חזר הקדוש ברוך הוא על כל אומה ולשון,
אמר להם: רצונכם לקבל את התורה?
אמרו לפניו: מה כתוב בה?
אמר להם: כתוב בה זאהבת לרעך כמוך’
קצתם ענו: אין אנו רוצים בתורתך’, וקצתם אמרו: נלך ונעין בדבר’
בא הקדוש ברוך הוא לבני ישראל ואמר להם:
רצונכם, בני אברהם, יצחק ויעקב, לקבל את התורה? קראו כולם פה אחד: ‘כל אשר-דבר
יהוה נעשה ונשמע’”

מפני מה אנו אומרים: ”זמן מתן תורתנו” ולא ”זמן קבלת תורתנו”?
מפני שבמעמד הר סיני חלה רק נתינת התורה ואילו קבלת התורה זמנה בכל עת.
ולא עוד – אלא שנתינת התורה היתה לכולם במידה שווה, אבל לא כולם נטלו וקיבלו
במידה שווה. (רבי מנחם מנדל מקוצק)

הזמנה לפעילות

1. נבקר בבית הכנסת לראות את ארון הקודש וספר התורה. אפשר לבקש מהרב/רבה של הקהילה להדריך אותנו. הוא/היא יכולים לספר על ספרי התורה של הקהילה. לעיתים יש סיפור מיוחד הקשור בספר.

נכיר את ארון הקודש, הפרוכת, ספר התורה וכל אביזריו:
פרוכת – וילון רקום ומעוטר בשלל צבעים וכתובות התלוי לפני ארון הקודש
עצי חיים – שני מוטות העץ עליהם מגולגלת הקלף של התורה
מעיל – העטיפה מבד יקר ורקום שמלבישים על ספר התורה
כתר – קישוט ממתכת בצורת כתר ששמים על שני עצי- החיים בשבתות מיוחדות ובימים טובים
רימונים – זוג קישוטים ממתכת, לרוב עם פעמונים קטנים ששמים על עצי – החיים
טס – שלט מעוטר ממתכת יקרה הנתלה על ספר התורה מקדימה
יד או אצבע – מוט קצר שבקצהו יד קטנה ובעזרתו עוקבים אחר הקריאה בתורה

נפתח את התורה, נראה את צורת המגילה ונראה את הקלף שממנה היא עשויה. נסתכל על הכתב המיוחד והתגים שעל גבי האותיות. נספר על סופר סתם שכותב מזוזות וספרי תורה.

2. נספר את הסיפור של מתן תורה מתוך התורה מהפרקים שמות יט, שמות כ ונספר את המדרש הבא:

אמר ר' אליעזר: כשנתן הקדוש ברוך הוא את התורה – צפור לא צייץ, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש, הים לא הזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש, ויצא הקול: "אנוכי ה' אלוהיך". (שמות רבה, פח')

או את גרסת לוי קיפניס:

... "הרוח לא ריחפה,
הציפור לא צפצפה,
הפרה לא געתה, והכבשה לא פעתה, השושנים לא פרחו
ומי הים שקטו ונחו,
מלאכי מרום לא שרו, ו"קדוש, קדוש" לא אמרו.
העולם כולו שתק לו,
וקול שופר הלך חזק לו.
אז קרא ה' בקול גדול
מעל ראש הר סיני:
"אנוכי ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצריים"..."

נבקש מהילדים לדמיין את עצמם ליד הר סיני. מה הם רואים? מה הם שומעים? מה הם מרגישים?
אפשר לבנות את ההר עם הילדים, לקשט אותו ואז להמחזי את הסיפור עם הילדים.

3. כל אחד קיבל את התורה לפי דרכו (מעובד עפ"י שמות רבה, ה)

בשעה שאמר ה' את עשרת הדברות לבני ישראל במעמד הר סיני שמעו הכול את קול ה',
אך כל אחד שמע את הקול באופן שונה:
הילדים שמעו קול עדין כדי שלא יבהלו.
המבוגרים שמעו קול גבוה צלול וחזק.
הזקנים שמעו קול נעים ורך לאוזניים.
גם למן שירד מהשמים במדבר היו טעמים שונים:
לצעירים – טעם של לחם.
לזקנים – טעם של דבש.
לתינוקות – טעם של חלב.
הקדוש ברוך הוא התאים את המזון שנתן במדבר לכל אחד ואחד. הוא התאים אף את קולו לכל אחד לפי כוחו ולפי דרכו.
כך קיבלו בני ישראל את התורה יחד – אך כל אחד באופן המיוחד לו.

בעקבות הסיפור: נדמיין שאנחנו בהר סיני. איך נשמע לנו קול האלוהים? מה אומרים האנשים מסביב? מה הטעם של המן בשבילנו? (אפשר לחשוב על המאכל האהוב עלינו).

4. עשרת הדברות של בגן

שאלות לדיון בגן:
מה כתוב בתורה? למי היא ניתנה? מדוע יש צורך בחוקים? מה היה קורה, אילו לא היו לנו חוקים?
לשם מה אנחנו צריכים חוקים וכללים בגן? נחשוב מהם החוקים החשובים ביותר בגן שלנו מדוע הם כל כך חשובים? (אפשר להביא דוגמאות: הגנת מספרת סיפור וכמה ילדים רוצים להקשיב, אך ילדים אחרים רוצים לשחק ולהרעיש - האם אפשר ליהנות מהסיפור? מה היה קורה אילו חלק מהילדים היו רוצים לשחק ואחרים היו רוצים לאכול באותו מקום?)
איך הכללים שומרים על החברה שלנו בגן?
נבקש מהילדים להציע את עשרת הדברות של הגן. נכתוב אותם על לוחות לתלות בגן.

5. עשרת הדברות

בעשרת הדיברות כלולים ציוויים הנוגעים ליחסים בין האדם לאלוהיו ורובם ליחסים בין אדם לחברו.
הדברות מופיעים בשני מקומות בתורה, בספר **שמות** כ' 13-2 ובספר **דברים** ה' 17-6. ההבדלים העיקריים ביניהם קשורים לשבת:
בשמות כתוב "זכור את יום השבת" ובדברים "שמור את יום השבת" (זה מקור המשפט בפיוט "לך דודי": "שמור זכור בדיבור אחד...")
יש הבדל בנימוק של מצוות השבת – בשמות הנימוק הוא שאלוהים שבת ביום השביעי אחרי שברא את העולם ובדברים הנימוק הוא שאלוהים הוציא את עם ישראל מעבדות במצרים.
חוקרי המקרא הסיקו מן ההבדלים בין הנוסחים שבמקור נכתבו כל עשרת הדיברות בצורה קצרה ותמציתית, והאריכות נוספה בשלבים מאוחרים יותר. ההצעה המחקרית לשחזור הנוסח המקורי של הדיברות היא:
אנוכי ה' אלהיך; לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני; לא תעשה לך פסל; לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא; זכור את יום השבת לקדשו; כבד את אביך ואת אמך; לא תרצח; לא תנאף; לא תגנוב; לא תענה ברעך עד שקר; לא תחמוד.

יש כמה דברות שאפשר ורצוי להכיר לילדים:

שבת – יש שתי גרסאות של 10 הדברות. בשמות כתוב "זכור את יום השבת לקדשו" ובדברים "שמור את יום השבת לקדשו". שאלו את הילדים מה ההבדל בין שתי הגרסאות? למה צריך את שתיהן? דברו על חשיבות השבת כיום מנוחה לכולם, אנשים ובעלי חיים. יש מספר אגדות חז"ל על השבת. ראו בחוברת "השבת שלי" של אגף החינוך ובספר "סיפורים מימים עברו" של עופרה רייזמן.
כבד את אביך ואת אמך - שוחחו על משמעות הכבוד להורים. אפשר לבקש מהילדים להעלות מצבים הנוגעים לכיבוד הורים.
הדיבר הראשון: "אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים: לֹא-יְהִיֶּה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, עַל-פְּנֵי."
א. מזמן שיח עם הילדים על אלוהים. אפשר לתת להם להעלות שאלות משלהם. חשוב לתת לילדים את האפשרות לבדוק בעצמם אם יש או אין אלוהים ואיזה דמות הוא, להשאיר פתוח ולא לומר: אלוהים הוא X. אלוהים הוא משהו אישי, וכל אחד תופס אחרת את מושג האלוהות ותפיסה זו משתנה לאורך החיים...
שאלה למחשבה: מיהו אלוהים בעבורינו?

- ניתן לשאול: מה את/ה מבקש מאלוהים? על מה אנו מודים לאלוהים? ניתן לצייר את אלוהים.
- ב. ראו בנספחים מאמר מצורף "כיצד מדברים עם ילדים על אלוהים" של הרבה תמר קולברג.
- ג. שירי תודה לאלוהים:
- "אלוהים נתן לך במתנה" דוד חלפון/איתן מסורי**
"תודה על כל מה שבראת" עוזי חיטמן

6. סיפור: "בנינו ערבים לנו" (על-פי שיר השירים רבה א)

בשעה שעמדו לפני הר סיני לקבל את התורה, אמר להם הקדוש ברוך הוא: אתן לכם את התורה, אך הביאו לי ערבים טובים שישמרוה ואוכל לתת אותה לכם. אמרו לו ריבונו של עולם, אבותינו (דור הסבים והסבתות) ערבים לנו. אמר להם הקדוש ברוך הוא: גם אלה צריכים ערבים, הביאו לי ערבים טובים ואתנה לכם. אמרו: הרי בנינו ערבים לנו. אמר הקדוש ברוך הוא: אלו ודאי ערבים טובים, על ידיהם אתנה לכם.

פעילות בעקבות המדרש:

נספר את מדרש חז"ל על כך שהתורה ניתנה לעם ישראל רק בתנאי שהילדים ישמרו עליה. נדמיין כיצד עם ישראל חשב מי ידאג לתורה? מי ישמור עליה? בהתחלה החליטו כי הזקנים ישמרו עליה אך ה' לא קיבל את דעתם. לאחר מכן החליטו כי הילדים ישמרו עליה הכי טוב מכולם, מדוע החליטו זאת? לאחר קריאת המדרש אפשר להפוך אותו להצגה. אפשר לבקש מהילדים להכין מופע בו הם ממחיזים את הסיפור. הכינו מראש אביזרים שיוכלו לשמש אותם בהמחזה.

7. תורה שרשרת המסירה:

כל דור קיבל את התורה מהדור הקודם, הוסיף עליה פירושים ואגדות והעביר אותה לדור הבא.

א. נשיר את השיר "משה קיבל תורה מסיני" של שלומה גרוניך.

"משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה הם אמרו שלושה דברים הו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה" (מסכת אבות א 1)

אפשר להמחז את העברת התורה כשכולם עומדים בשורה ומעבירים אחד לשני את לוחות הברית.

ב. נכין ציור קבוצתי באותה השיטה. ניקח ציור של ספר תורה על דף, או דף ריק לחלוטין. המשתתף הראשון יצייר קישוט לדף ויעביר אותו למשתתף הבא עד שנצטר יצירת מופת בשיתוף פעולה.

8. תלמוד תורה

הפכה מצווה מרכזית ביהדות מאז חורבן בית המקדש. עבור חז"ל היא ערך עליון: "אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא: כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחברו, ותלמוד תורה כנגד כולם" (פאה א).

אנו רוצים לעודד בילדים את אהבת הלימוד ואהבת התורה. במיוחד בגן חובה, לקראת העליה לכיתה א יש מקום לחגוג את האהבה ללימוד, לקריאת ספר, החדווה שבגילוי.

בנספחים יש מאמר על תלמוד תורה עם הצעות לפעילויות בגן.

9. ענייני לשון הקשורים לתורה:

תריג מצוות 613

בימה מקום מוגבה באמצע בית הכנסת ועליו השולחן שעליו פורשים את ספר התורה כדי לקרא מתוכו
בעל קורא כינוי למי שקורא מעל הבימה מתוך ספר התורה
תיבה או **ארון קודש** הארון שבו שמורים ספרי תורה

10. תורה, לוטו דמויות:

נחשוב על כל הדמויות שאנחנו זוכרים מהתורה. כל פעם ילד אחר יחשוב על דמות ובעזרת שאלות של כן ולא ננסה לנחש מיהי הדמות שחושבים עליה.

11. שירים

- א. "על שלושה דברים" על שלושה דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה ועל גמילות חסדים
ב. "עץ חיים היא למחזיקים בה" עץ חיים היא למחזיקים בה, וכל נתיבותיה שלום.
ג. "והאר עינינו בתורתך"

והאר עינינו בתורתך
ודבק ליבנו במיצוותיך
ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך
שלא ניבוש ולא ניכלם
ולא ניכשל לעולם ועד (מתוך "ברכת האהבה" מהתפילה).

מגילת רות

מבוא

מנהג קדום הוא לקרוא את מגילת רות בחג השבועות וטעמים רבים לכך. הבולט מיד לעין הוא שהסיפור מתרחש בתקופת הקציר. עולה ממנו ההווי של אנשי השדה, הקציר והגורן. באמצעותו ניתן ללמוד כיצד המצוות של לקט שכחה ופאה משתלבים בתוך החיים ולהכיר את ההווי המשפחתי והחברתי של הימים ההם: היחס בין עובד ומעביד, הערבות ההדדית השוררת בין בני המשפחה ובקהילה.

מדוע קוראים את מגילת רות בשבועות?

א. קריאת המגילה קשורה לזמן מתן תורה – "למה קורין מגילת רות בחג השבועות? מפני מגילה זו כולה חסד והתורה כולה חסד, שנאמר: 'ותורת חסד על לשונה' (משלי לא 26), וניתנה בחג השבועות." (מדרש לקח טוב)

ב. "רות קיימה שבע מצוות בני נוח (המצוות שלפי חז"ל מוטלות על אומות העולם, לעומת תרי"ג מצוות על ישראל) ומשנתגיירה קיבלה עוד תו"ר (רו"ת = 606) ועל כן קוראים רות ביום מתן תורתנו" (על פי התלמוד הירושלמי)

ג. הקשר המשפחתי לדוד המלך – בסוף המגילה נאמר: "...יולד בן לנעמי ותקראנה שמו עובד, הוא אבי ישי אבי דוד" "קוראים רות בשבועות, כי דוד המלך נסתלק בעצרת, ומגילת רות מספרת על יחסו של דוד" (על פי התלמוד הירושלמי)

החסד במגילת רות:

המגילה כולה עומדת בסימן של חסד שעושים רות ובעוז כאחד. רות עוזבת את מולדתה ודבקה בנעמי. החסד של רות בלכתה אחרי נעמי פירושו נאמנות לפנים משורת הדין, נדיבות, רחמים ואהבה. בעוז עושה חסד עם רות ביחס שהוא מגלה כלפיה בשדה, ועיקר חסדו הוא בזה שהוא נאות לגאול את רות ולהקים את שם המת על נחלתו. בפתיחת המגילה רעב, גלות, מות, יאוש, נדודים, עצב ומרירות. בסיום- שובע, גאולה, חיים, לידה, שמחה ואושר. אלה השכר על מעשי החסד שעושים גיבורי הסיפור. כדברי חז"ל: "מגילה זו – אין בה לא (דיני) טומאה ולא (דיני) טהרה, לא איסור ולא היתר; ולמה נכתבה? ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים!" (רות רבה ב 15)

לקט פאה ושכחה במגילת רות:

"וּבְקִצְרְכֶם אֶת קִצְרֵי אֲרָצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ לְקַצֵּר, וְלִקְטֵי קִצְרֵךְ לֹא תִלְקֹט. וּכְרֹמֶךָ לֹא תַעֲוִלֵל, וּפְרֹט פְּרֹמֶךָ לֹא תִלְקֹט. לְעֹנֵי וְלִגְרֵי תַעֲזֹב אֹתָם, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא יט 9--10).

"כִּי תִקְצֵר קִצְרֵךְ בְּשִׂדְךָ וְשִׁכַחְתָּ עֹמֵר בְּשִׂדְךָ לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לִגְר לִיתּוֹם וְלֹא לְמִנָּה יִהְיֶה לְמַעַן יִכְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ. כִּי תִחַבֵּט זֵיתְךָ לֹא תִפְאֵר אַחֲרֶיךָ לִגְר לִיתּוֹם וְלֹא לְמִנָּה יִהְיֶה. כִּי תִבְצֵר פְּרֹמֶךָ לֹא תַעֲוִלֵל אַחֲרֶיךָ לִגְר לִיתּוֹם וְלֹא לְמִנָּה יִהְיֶה. כִּי וְזָכַרְתָּ כִּי-עֹבֵד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל-כֵּן אֲנֹכִי מְצַוְךָ לַעֲשׂוֹת אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה." (דברים כד יט)

התורה מציבה לחקלאים כללים ברורים באשר לעיבוד השדה ולאיסוף התבואה. אחת ממטרות הכללים היא לדאוג לעניים. שלושה מכללים אלה הם פאה, לקט ושכחה: 'פאה' היא התבואה בקצה השדה או הפרי בקצה הכרם או הגן. אין לקצור או לבצור אותם אלא יש להשאירם לעניים; 'לקט' הוא שיבולים שנשארו בשדה בשעת הקציר או פירות שנשרו בשעת הקטיף או הבציר. אסור לבעל השדה לאספם, אלא עליו להשאירם לעניים; 'שכחה' היא תבואה שנשכחה בשדה בשעת הקציר. בעל השדה אינו רשאי לשוב ולקחתה -- עליו להשאירה לעניים.

במגילת רות באים רעיונות אלה לידי ביטוי - מסופר שרות הלכה ללקט שיבולים בשדהו של בועז יחד עם עניים וגרים נוספים

עיבוד לסיפור מגילת רות

סיגל דבח

בתקופה שנקראה "תקופת השופטים", לפני שנים רבות, בעיר בשם בית לחם, חיו באושר איש בשם אלימלך, אשתו נעמי ושני בניהם, שנקראו מחלון וכליון. כאשר התחיל רעב גדול בארץ יהודה, לא היה אוכל, ואנשים רבים היו מוכרחים לנדוד כדי לחפש אוכל במקומות שונים. גם המשפחה של נעמי ואלימלך ניסתה את מזלה - כל המשפחה עברה לגור בארץ מואב, שם מצאו אוכל. לאחר מותו של אבי המשפחה, אלימלך, התחתנו שני בניו - מחלון וכליון - עם נשים מואביות. לאחר זמן מה גם הבנים מתו. אז נשארה נעמי עם שתי כלותיה - ערפה ורות. נעמי שמעה שהרעב שהיה בארץ יהודה, ושבלגלו עברה כל המשפחה לגור במואב, הסתיים, והיא החליטה לשוב לביתה שבעיר בית לחם.

נעמי פנתה אל כלותיה - ערפה ורות - ואמרה להן: "הבנים שלי מתו, וכאן לא נשאר לי אף אחד. חזרו אל בית הוריקן". אחת הכלות, ערפה, נשארה במואב וחזרה לבית אימה, אבל הכלה השניה, רות, אמרה לנעמי: "'אל אשר תלכי אלך' - אלך יחד איתך למקום שאליו תלכי. 'עמך עמי ואלוהיך אלוהי' - אני אשאר איתך ואחיה ביחד עם אנשי עמך ואקבל את אלוהיך ואמונתך".

כך הלכו נעמי ורות ביחד דרך ארוכה, עד שהגיעו לבית לחם, שם גרה משפחתה של נעמי לפני שנים רבות. בבית לחם קיבלו אנשים רבים את פניה של נעמי, כי הם זכרו אותה ואת משפחתה. נעמי ורות היו אז עניות, ולא היה להן מה לאכול. נעמי היתה זקנה, ולא היתה יכולה לעבוד בשדה. כדי שיהיה להן אוכל, שלחה נעמי את רות לאסוף שיבולים בשדה. בתקופה ההיא קצרו את השעורה, ובכל שדה נהגו בעלי השדה להשאיר מעט שעורה כדי שהעניים יאספו אותה ויאכלו.

כך היתה רות מלקטת שיבולים בשדה. יום אחד הגיע אל השדה בעל השדה, וראה אישה זרה מלקטת בשדהו שיבולים שנשארו בשדה אחרי הקוצרים. כאשר בירר מי האישה, אמרו לו שהיא רות, כלתה של נעמי. בעל השדה, ששמו בועז, היה מאוד שמח, מכיון שהיה קרוב משפחה של נעמי. הוא אמר לרות: "את יכולה ללקט שיבולים רק בשדה שלי, ואני אדאג שיהיה לך מזון ואשמור עליך". באותו ערב חזרה רות אל נעמי כשבידה שיבולים רבות, וסיפרה לנעמי שליקטה שעורה בשדה של בועז, קרוב המשפחה של נעמי. נעמי היתה מאוד שמחה, כי ידעה שבועז ישמור על שתיהן וידאג שלא יחסר להן דבר.

מן היום ההוא רות המשיכה ללקט שיבולים בשדה של בועז, ולשתיהן - נעמי ורות - היה אוכל. ערב אחד, בסוף עונת הקציר, אמרה נעמי לרות: "את רואה, בועז קרובנו דואג לנו. אולי את מוצאת חן בעיניו, והוא ירצה להתחתן איתך, ואז נוכל לדעת שאף פעם לא יחסר לנו אוכל. לכי לפגוש אותו בלילה בגורן, וראי מה תהיה תגובתו".

באותו לילה רות הלכה אל הגורן, ופגשה שם את בועז. כאשר בועז ראה את רות הוא מאוד שמח, והבטיח לדאוג לה. למחרת בבוקר בועז הלך אל שער העיר, אל המקום שבו היו

יושבים זקני העיר וחכמיה. בועז אמר להם: "אני רוצה להתחתן עם רות, כלתה של נעמי". אנשי העיר הסכימו לכך ובירכו את בועז. בועז ורות התחתנו, ונולד להם בן שקראו לו 'עובד'. כאשר גדל עובד הוא התחתן ונולדו לו ילדים, וגם לילדיו נולדו ילדים. נכדו של עובד היה דוד, שמאוחר יותר היה מלך ישראל.

מגילת רות בגן

בגנים רבים מגילת רות איננה מסופרת בגלל סמיכות יום ירושלים, שבועות וחגיגות סוף שנת הלימודים. ההפסד החינוכי הוא עצום ולכן חשוב להחזיר את סיפורן של נעמי ורות לחיי הגן. מומלץ לספרו מיד לאחר חג השבועות, שבו קוראים את המגילה בבית הכנסת. אבל אפשר גם לספר אותו כשעוסקים בנושאים כגון: יחסים במשפחה, אהבה ומסירות, קבלת הזר, חסד ונתינה, הולדת תינוק, קבלת החלטות במצבים קשים, שמירה על תקווה במצבים קשים, נטילת יוזמה לשינוי הגורל, פיתוח היכולת לזהות הזדמנות ופתרון בעיות. אם הסיפור אינו מסופר לקראת שבועות, מומלץ לשוב ולעסוק בו עם הגיע החג.

להלן נושאים שראויים לתשומת לב בסיפור:

גיבורות הסיפור הן נשים

מגילת רות אמנם פותחת באיש מבית לחם יהודה, אך הסיפור איננו על איש או על בניו כי אם על אשתו ועל כלותיו. נעמי ורות נוטלות אחריות לגורלן בידיהן ומתוות את דרכן באמצעות החלטותיהן. לצד נעמי ורות, גיבורות המגילה, מוזכרות ערפה ונשות בית לחם. האחרונות הן המקלה המספרת לנו על השינויים, לרעה ולטובה, שחלו במצבה של נעמי. הן גם מעניקות שם לתינוקם של רות ובועז. **זהותה של רות אינה מוגדרת על פי בעלה**

מערכת יחסים מופלאה בין נשים

מגילת רות מספרת לנו על הקשר המופלא והמיוחד של שתי נשים - רות ונעמי. מילותיה של רות הן עד היום סמל ומופת לנאמנות ולמסירות: **יְהִי אֲמַר רות אֵל-תְּפַגְעִי-בִי לְעֹבֵד לְשׁוֹב מֵאֶחָיִךְ כִּי אֵל-אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלַי וּבְאֲשֶׁר תִּלְיִנִי אֵלַי עִמָּךְ עָמִי וְאֵלֶיךָ אֵלֶּהִי. יי בְּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּתִי וְשֵׁם אֲקַבֵּר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יוֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יִפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֶךָ. " (רות א 16)**

בספר בראשית נאמר שאדם דבק באשתו, ואילו במגילת רות מסופר שרות דבקה בנעמי ועזבה את אביה, את אמה ואת בני עמה.

נשות בית לחם מציינות את יחסה של רות לנעמי: **"כִּי כָלֹתְךָ אֲשֶׁר-אַהֲבַתְךָ יִלְדָתוּ אֲשֶׁר-הִיא טוֹבָה לָךְ מִשְׁבֶּעָה בָּנִים (רות ד טו).** זו הפעם היחידה בתנ"ך שבו השורש א-ה-ב משמש לתיאור יחסים בין נשים.

מעטות הן הפעמים בתנ"ך שמובעת בהם סולידריות בין נשים: בספר שמות מתאחדות הנשים כנגד פרעה וגזרותיו והן מצילות את משה ובספר שופטים דבורה מהללת את יעל בשירתה; המפגשים האחרים בין נשים מאופיינים בצרות עין, בקנאה ובתככים, כך למשל אצל שרה והגר, רחל ולאה, חנה ופנינה.

סיפורן של רות ונעמי הוא סיפור יוצא דופן על חמות שהיא מושא אהבתה של הכלה. נעמי יוזמת את הקשר בין רות לבועז כשטובתה של רות לנגד עיניה. רות נוהגת לפי עצותיה של נעמי מפני שהיא רואה גם את הטובה שתצמח לנעמי מן השידוך הזה - הולדת נכדה: **יֵלֵד-בֶּן לְנַעֲמִי (רות ד 16).**

נעמי ורות הן נשים פורצות דרך

הן נמצאות במצב קשה מבחינת מעמדן החברתי והכלכלי שכן הן אלמנות עריריות. רות מחליטה לדבוק בנעמי למרות כל הקשיים המוצגים בפניה, ונעמי, המתעלה על הקשיים, מזהה פוטנציאל לרווח ולהצלה לה ולרות, נוטלת יוזמה והוגה את מסלול הצלתן. רות במסירותה ובדבקותה משתפת אתה פעולה. בהבזק של רגע סוקרת נעמי את נכחי החוק העברי ויוזמת תחבולה משפטית מבריקה ונועזת. היא כורכת שני חוקים שאין ביניהם קשר ושאינם נוגעים לרות, בהיותה נכרייה- חוק הייבום וחוק גאולת הקרקע. לנעמי נשארה חלקת השדה של בעלה. היא יכולה למכור

אותה אך זכות הקנייה היא לגואל - לקרוב משפחה של בעלה המת. נעמי ובוועז מכירים את החוק הזה ויודעים אף על קיומו של גואל נוסף קרוב מבוועז.

נעמי יודעת גם שחוק הייבום איננו חל על רות שכן בהיותה במואב היא מבהירה לכלותיה שעם מות בניה תם הקשר המשפטי ביניהן.

נעמי איננה פונה ישירות לגואליה אלא מכוונת את יד המקרה. הגואל חושב שמדובר בקניית חלקת שדה ומוכן לגאול את האדמה, ונעמי מוכרת את הקרקע ויכולה להכתיב את תנאי המכירה. כך היא כורכת את גאולת הקרקע ואת גאולת האישה - מי שקונה את השדה קונה גם את אשת המת. הגואל איננו מסכים לחידוש הזה. בוועז מסכים ורוכש הכול מידי נעמי. כך רות הנכרייה, האלמנה וחשוכת הבנים נישאת לבועז ויולדת בן, ואותו היא מניחה בחיקה של נעמי; וחלקת האדמה של נעמי נשארת במשפחה.

מעשיה של רות הם התגלמות החסד

רוב דמויות המגילה פועלות ממניעים מובנים, ואילו רות – המניע אותה הוא עשיית החסד, שאם לא כן קשה להסביר את התעקשותה ללכת למקום שמעולם לא הייתה בו. בשיבת נעמי לבית לחם לא טמון עתיד טוב יותר. נעמי מציירת שיבה לעת זקנה מקאברית וריקנית. רות מאמצת לעצמה עבר שאיננו שלה, הולכת לעם ולארץ שאיננה מכירה.

רות איננה מביעה את רצונה להינשא או את כמיהתה לילד

בניגוד לנשים עקרות אחרות במקרא, איננו מוצאים במגילה עדות לכך שהנישואין או האימהות חשובים לרות. אין גם כל תיאור של רות שמחה על הולדת בנה ואין מאפיינים שלה כאם. אהבתה לנעמי היא כוח מניע גדול יותר משאיפה לנישואין ולילד. בנישואיה ובהולדת בנה היא מגשימה את משאלותיה של נעמי, וכפי שנשות בית לחם מכריזות: "ילד-בן לנעמי" ולא "ילד בן לרות".

מהי המשמעות 'להיות יהודי'?

רות מגדירה זאת באמירתה הידועה: "עמך עמי ואלוהייך אלוהיי".

הזמנה לפיעלות:

בעקבות קריאת מגילת רות בגן

1. נדבר על החסד שרות עשתה עם נעמי בעזבה את מולדתה ובית אביה ובאה

עם נעמי:

"... כי אל-אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין עמך עמי ואלהיך אלהי. " בַאֲשֶׁר תִּמְוֹתֵי אֲמוֹת

וְשֵׁם אֶקְבֹּר... " (מגילת רות פרק א)

א. למה רות החליטה להישאר עם נעמי?

ב. אילו מעשי חסד אנו יכולים לעשות אחד לשני בגן?

2. נדבר על משמעות ההחלטה של רות לקבל על עצמה להצטרף לנעמי, לעם שלה ולאֵלֹהִים שלה. מה זה אומר עם? מה זה אומר "אלֹהֵיךְ אֱלֹהֵי"? מה הבדל בין אל אחד שהאמינו בו ישראל ואלים רבים של העמים מסביב? זו הזדמנות לדבר על אֵלֹהִים בשבילנו היום. מה הילדים חושבים על אֵלֹהִים. מצורף קובץ נספחים בנושא: "כיצד לדבר על אֵלֹהִים בגן" / הרבה תמי קולברג.

3. לקט, פאה ושכחה במגילת רות:

- א. במהלך הסיפור נסביר את המונח 'לקט'. נציע להמחזי את הסיפור, ובו את רות המלקטת שיבולים בשדה של בועז.
- ב. מדוע לא עברו הקוצרים ואספו את מה שנשאר בשדה? מסבירים את המונחים 'פאה' ו'שכחה', מדוע לא קוצרים את קצה השדה? מדוע לא חוזרים ואוספים את מה שנשכח בשדה? לקט, פאה ושכחה הם אמצעים לסייע לעניים. כיצד אנו יכולים בימינו לעזור לאנשים חסרי אמצעים?
- ג. אפשר לתת לילדים ציור 'לקט', 'פאה' ו'שכחה'.
- ד. אם הילדים זרעו חיטה בגינת הגן, נציע לקצור אותה, תוך המחשת המונחים 'לקט', 'פאה' ו'שכחה', ולאֵלֹם לאלומות.

4. נתבונן ביצירות אמנות שמשוחחות עם המגילה. למשל חיתוכי עץ של יעקב שטיינהרט – ניתן להשיג חלק מהם באגף החינוך. באינטרנט באתר של מקראנט ניתן למצוא עוד יצירות אמנות: <http://www.mikranet.org.il> חפשו "מגילת רות".

- א. נספר את הסיפור באמצעות התמונות
- ב. אפשר להדביק את הדמויות על מקל ולדובב את הדמויות או לספר את הסיפור כתיאטרון בובות או תיאטרון צלליות.

5. נשוחח על אהבה ונאמנות:

את מי אתם אוהבים? איך אתם מבטאים את אהבתכם? מי אוהב אתכם? איך אתם יודעים? מה זה חבר נאמן? למי אני נאמן?

6. נחשוב על החוויה של רות כזרה בארץ חדשה.

איך אני מרגיש כאשר אני עובר למקום חדש, בית חדש, גן חדש? לאיזה דברים קל לי להתרגל? לאיזה דברים קשה לי להתרגל? מתי הרגשתם זרים? כשאני במקום לא מוכר איך אני מרגישה? איך אנו מקבלים ילד חדש לגן?

7. נתינה, עזרה לזולת, מצוות גמילות חסדים:

"אלו דברים שאין להם שיעור: הפאה והבכורים והראיון וגמ"ח [וגמילות חסדים] ותלמוד תורה. אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא: כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו, ותלמוד תורה כנגד כולם" (משנה, פאה א, א).

- א. איך אנו יכולים לעזור אחד לשני בגן? איך אני עוזר בבית?
- ב. כל אחד מקבל ונותן - יש לשלב בהזדמנויות שונות בחיי הגן פעילויות שבהן הילדים מקבלים ונותנים זה לזה. לדוגמה: פעם בשבוע או פעם בחודש ילדים **מחליפים** ביניהם ספרים, צעצועים או משחקים מהבית. נשוחח עם הילדים על רגשותיהם בעת נתינה ובזמן קבלה. נקדיש תשומת לב למגוון דרכים של נתינה ושל קבלה. לעוד רעיונות לקיום מצוות גמילות חסדים ראו בנספחים את המאמר "גמילות חסדים ותלמוד תורה" מתוך תכנית הלימודים "אורח חיים יהודי בגן".

מנהגי החג

מבוא

בימי הביניים בהרבה קהילות נהגו להתחיל את לימוד התורה לילדים בחג שבועות. הנה תאור מספר התודעה מאת הרב אליהו כי טוב :
 "מנהג אבותינו שמושיבין התינוקות ללמוד בשבועות, לפי שנתנה בו תורה. וכעלות השחר מוליכין הנערים לבית הכנסת, כדכתיב: "ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר" (שמות יט' 16), ומביאים הלוח שכתוב עליו א' ב' ג' ה' ו' ת' ש' ר' ק' , וכן " תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב", תורה תהא אמונת, ופסוק ראשון של ויקרא, וקורא הרב כל אות ואות, והתינוק קורא אחריו, ונותן על הלוח מעט דבש. לוחך הנער הדבש שעל האותיות בלשונו וטועם מן הפסוקים הכתובים על עוגה שנלושה בדבש..."
 ספר התודעה, רפב'.

ירק לשבועות

במרבית הקהילות בגלויות השונות היה נהוג לקשת בחג את בתי הכנסת ואת הבתים בירק. בחלק מהקהילות היו מעטרים את הבימה בענפים ירוקים בצורת הר דמוי סיני. אחד הנימוקים לכך הוא שבשעת מתן תורה התכסה הר סיני במרעה ירוק. יהודי בגדד היו מקשטים את בתי הכנסת עם ענפי דקל. במקצת קהילות מרוקו היו תולים מעל התיבה ענפים ובהם פירות בוסר על סמך דברי המשנה "בארבעה פרקים העולם נידון... בעצרת (שבועות) על פירות האילן"

פרחים ו"שושנתות"

בכמה מקהילות ספרד, איטליה, בוכרה ופרס מקובל לקשט את ארון הקודש בשושנים. בפולין ובליטא היו מקשטים את החלונות ב"שבועס'לך" - שושנתות. בעשיית קישוטים אלה עסקו הילדים ובעיקר הילדות. היו גוזרים מנייר צבעוני כל מיני צורות של פרחים, חיות ועופות. את ההסבר לכך קשרו עם דברי המדרש "כשנתן הקדוש ברוך הוא את התורה, ציפור לא צייץ, עוף לא פרח...". וקשר בין שושנים למתן תורה מצאו במגילת אסתר:
 "הָרְצִים יֵצְאוּ דְחוּפִים, בְּדַבַּר הַמֶּלֶךְ, וְהַדָּת נִתְּנָה, בְּשׁוֹשַׁן הַבְּיָהָה" (אסתר ג' 15) ופרשו את זה שהדת-התורה, ניתנה ב"שושנים".
 פירוש אחר קושר את מקום השושנה לשיר השירים - שישראל "כשושנה בין החוחים" שאין כמו ישראל שקבלו את התורה. והמדרש רואה במוטיב הרומנטי בשיר השירים רמז להתקשרות בין עם ישראל והתורה או עם ישראל והקדוש ברוך הוא.

זליפת מים

יהודי צפון אפריקה ופרס נוהגים לשפוך מים איש אל רעהו, שהתורה נמשלה למים. ויש אומרים ששפיכת המים מסמלת את הטהרה וההתקדשות לפני מתן תורה.

מאכלי חלב ודבש

ברוב עדות ישראל מקפידים לאכול בשבועות מאכלי חלב ודבש, רמז לתורה שעליה נדרש הפסוק: "דבש וחלב תחת לשונך". הנה עוד כמה הסברים מני רבים לכך:

- יש הסוברים כי במעמד הר סיני בני ישראל קיבלו עליהם את חוקי הכשרות אך לא היו ערוכים לכך מבחינה טקטית (כלים, שימור...) ולכן הכינו מאכלי חלב בלבד.
- חלב בגמטריה = 40, כנגד 40 יום שעשה משה בהר סיני.
- ראשי התיבות של הפסוק: "מנחה חדשה לה", בשבועותיכם "מ"חלב" רומז למאכלי חלב
- האותיות של "דבש וחלב" בגימטריה = תרי"ג כמספר המצוות בתורה.

הזמנה לפעילות

1. הוראות פשוטות להכנת שושנתות: מקפלים נייר, גוזרים תבנית פשוטה יחסית וכשפותחים את הנייר מתקבלת תמונה מרהיבה ומפתיעה. זו דרך נהדרת ויצירתית לשפר מיומנויות גזירה ודיוק אצל הילדים. וכיוון שמורכבות הדוגמא משתנה בהתאם ליכולות הגוזר, היא מתאימה מגיל 5 בערך (כשהילדים שולטים היטב במספריים) ועד למבוגרים. ראו בקישוריות הבאות עוד אפשרויות.

<http://ha-lool.co.il/magazine/Article.asp?id=1542>

http://www.ynetart.com/site/detail/detail/detailDetail.asp?detail_id=79931

ללמוד עוד על האמנות המסורתית של מגזרות נייר ראו את האתר של צפורה נאמן <http://www.daat.ac.il/daat/art/neeman/neeman-2.htm>

2. מומלץ לקשט את הגן בירק ובענפים של שבעת המינים ושיבולים של חיטה. אפשר להשתמש ביצירות אמנות על מגילת רות, צילומים של שדות חיטה וקציר ושבעת המינים.

3. ניתן להתנסות בהכנת גבינה או לבן בגן. יש הנחיות בנספחים.

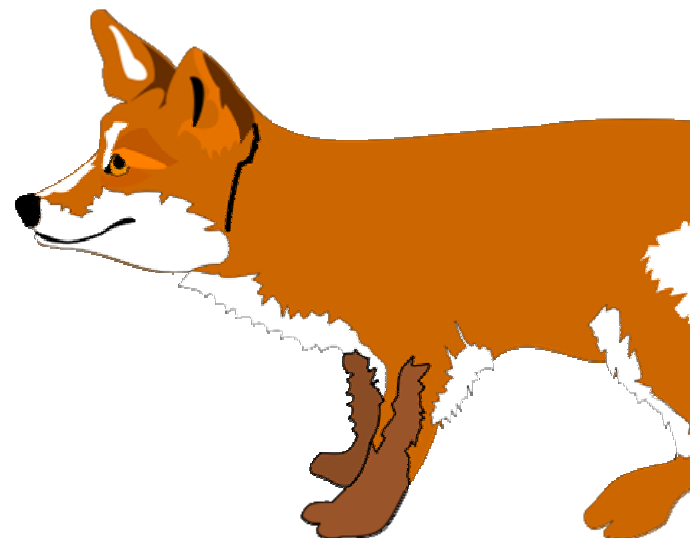
כמו כן אפשר להכין חמאה בגן:

לוקחים שמנת מתוקה בטמפרטורת החדר, ומערבבים עם מיקסר. בהתחלה תיווצר קצפת, אבל אם ממשיכים לאחר שלב זה, המים נפרדים ונשאר השומן מהחלב, וזהו החמאה. במקום במיקסר אפשר למלא עד החצי צנצנת סגורה היטב ולנער חזק. זה לוקח הרבה זמן אבל יאפשר לכל הילדים להשתתף בהכנת החמאה.

השועל והלחם לפי אגדת עם – ל. טולסטוי

- איכר אחד קצר בחרמש כל בוקר, עד שהיה עיף וישב לנוח. יצא שועל מן החורשה הסמוכה, ניגש אל האיכר ואמר לו:
- מה אתה אוכל?
 - "לחם" אמר האיכר
 - תן לי פרוסה, אף פעם לא טעמתי לחם.
 - נתן לו פרוסה.
 - מצוין, אמר השועל, גם אני אעשה לי לחם כזה, איך עושים אותו?
 - קודם, קח מחרשה וחרוש את האדמה.
 - ואז יהיה לחם?
 - לא. אז ירד גשם והזרעים ינבטו ויגדלו כל החורף, ובערך בחג השבועות יבשילו.
 - ואז אפשר כבר לאכול לחם?
 - לא. אז אתה הקוצר ומביא את התבואה לגורן...
 - ואוכל לחם!
 - עוד לא. אתה צריך עוד לדוש, לאסוף את הגרעינים, לטחון אותם לקמח...
 - וסוף סוף אוכלים לחם?
 - עוד מעט. מן הקמח תעשה בצק, תלוש אותו, תעשה לך ככר לחם ותאפה בתנור.
 - ואז יש לי לחם?
 - כן, אז תחתוך לך פרוסה ותאכל.
 - חשב השועל ואמר:
 - קשה מדי, ארוך מדי, אפשר להשתגע.
 - יותר טוב שארוץ לחפש לי איזו תרנגולת, והלך לו.

התרנגולת הקטנה/סיפר שלמה אבס

היה היו פעם אווז, חתולה, תרנגול ותרנגולת קטנה אדומת כרבולת. הם גרו יחדיו בבית קטן.

האווז, החתולה והתרנגול היו עצלים מאד. אף פעם לא נטלו חלק בעבודות הבית. וכך נאלצה התרנגולת הקטנה אדומת הכרבולת לעשות הכל לבדה.

יום אחד מצאה התרנגולת הקטנה כמה גרגירי חיטה בחצר הבית. "מי יעזור לי לזרוע את גרגירי החיטה?" שאלה.

"לא אני!" אמר האווז, "לא אני!" אמרה החתולה, "לא אני!" אמר התרנגול. "אם כן אצטרך לעשות זאת בעצמי!" אמרה התרנגולת הקטנה אדומת הכרבולת. וכך עשתה.

והנה כאשר צמחה החיטה והבשילה, שאלה התרנגולת הקטנה: "מי יעזור לי לקצור את החיטה?"

"לא אני!" אמר האווז, "לא אני!" אמרה החתולה, "לא אני!" אמר התרנגול. "אם כן אצטרך לעשות זאת בעצמי!" אמרה התרנגולת הקטנה אדומת הכרבולת. וכך עשתה.

קצרה התרנגולת הקטנה את החיטה ואחר אמרה: "עתה מי יעזור לי לשאת את החיטה אל טחנת הקמח?"

"לא אני!" אמר האווז, "לא אני!" אמרה החתולה, "לא אני!" אמר התרנגול. "אם כן אצטרך לעשות זאת בעצמי!" אמרה התרנגולת הקטנה אדומת הכרבולת. וכך עשתה.

כאשר הגיע הקמח מטחנת הקמח, שאלה התרנגולת הקטנה: "מי יעזור לי לאפות לחם מן הקמח?"

"לא אני!" אמר האווז, "לא אני!" אמרה החתולה, "לא אני!" אמר התרנגול. "אם כן אצטרך לעשות זאת בעצמי!" אמרה התרנגולת הקטנה. וכך עשתה. היא ערבבה את הקמח במים, לשה את הבצק, ואחר הכניסה אותו לתוך תנור האפייה.

והנה כאשר היה הלחם אפוי דיו, הוציאה אותו התרנגולת הקטנה מן התנור ושאלה: "מי יעזור לי לאכול את הלחם?"

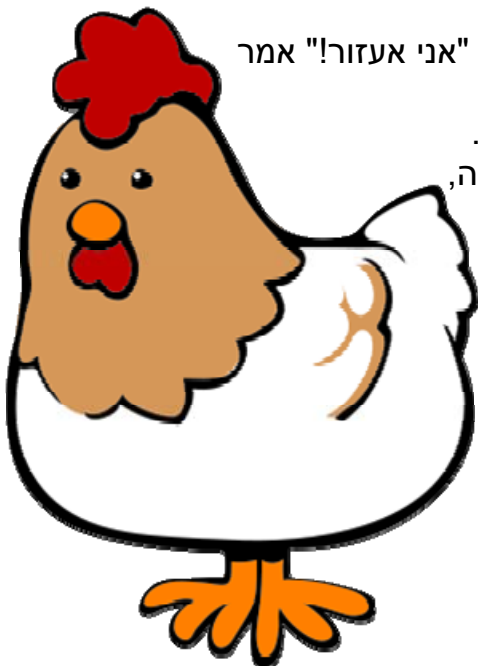
"אני אעזור!" אמר האווז, "אני אעזור!" אמרה החתולה, "אני אעזור!" אמר התרנגול.

"לא ולא!!!" אמרה התרנגולת הקטנה אדומת הכרבולת.

"אני מצאתי את גרגירי החיטה, אני זרעתי אותם באדמה, אני קצרתי וסחבתי אותם אל טחנת הקמח-

ואני אפיתי את הלחם! הכל הכל עשיתי לבדי!

אף אחד מכם לא עזר לי. עתה, גם אוכל לבדי!" וכך עשתה.

ההבדל בין קמח לבן לקמח מלא

בגרעין החיטה יש קליפה, נבט וגרעינים החלקים החשובים הם הנבט והקליפה הנבט – הצמח החדש – מלא ויטמינים

הקליפה – מכילה סיבים תזונתיים, מינרלים וחלבונים
הסיבים התזונתיים:

1. חשובים לתזונה ולמניעת מחלות כגון סרטן המעי הגס
2. מסייעים בחילוף חומרים
3. משתתפים באיזון הסוכר בדם
4. נותנים תחושת שובע לאורך זמן
5. עוזרים בסילוק רעלים מהגוף (כולל כולסטרול וטריגליצרידים)

בקמח המלא יש חלבונים, שומנים, ויטמינים מסוג B ו-E ומינרלים כמו אבץ, ברזל, מגנזיום, מנגן וזרחן.

בתהליך עיבוד החיטה לקמח לבן, מסירים את הקליפה והנבט. אנחנו מפסידים את כל אבות המזון שמקורם בנבט ובסובין, ובסוף התהליך אנחנו נותרים עם החלק העמילני בלבד, כלומר עם פחמימה פשוטה. פחמימה פשוטה היא כמו סוכר; היא נספגת מאוד מהר בדם ומעלה את רמת האנרגיה שלנו למעלה בבת אחת.

צריכה של פחמימה פשוטה כמו קמח לבן תספק לנו אנרגיה רבה לפרק זמן קצר מאוד, ואחריו נחוש שוב רעב. הרעב הזה יגרום לנו לאכול יותר, בתדירות גבוהה יותר, ולא לקבל את מכסת הוויטמינים והמינרלים שהגוף זקוק לו לעיכול הקמח והפיכתו לאנרגיה. כדי להשיג אותם הגוף שודד אותם מחלקים שונים בגוף.

בעולם המערבי אנשים ניזונים בעיקר מקמח לבן ומוצריו. זהו מצב של תת-תזונה על קיבה מלאה. זה גורם להשמנה ומחלות כמו מחלות לב וסוכרת.

לחם מקמח מלא

מתכון | חומרים דרושים:

ל- 2 כיכרות גדולות, או 3 כיכרות קטנות

1 ק"ג קמח מלא

2 כפות מלח

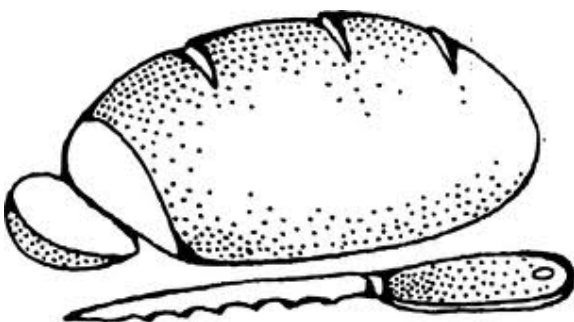
1/4 קובייה שמרים טריים מפוררת

4 כוסות מים פושרים

2 כפות דבש (או סוכר)

אופן ההכנה :

1. ממיסים בקערה גדולה את השמרים בחצי כוס מהמים, מוסיפים דבש ובוחשים. לאחר 10 דקות, מוסיפים את יתר המים.
2. מוסיפים את הקמח ובוחשים. מוסיפים את המלח ומתחילים ללוש. הבצק יהיה סמיך ודביק.
3. מעבירים לקערה משומנת, מכסים ומניחים למשך 30 דקות (או עד שהבצק מכפיל את נפחו) במקום חמים.
4. 15 דקות לפני האפייה, מחממים תנור ל-200 מעלות.
5. חובטים בבצק, מחלקים ל-2 כיכרות ומניחים בתבנית מרופדת בנייר אפייה (לחלופין, ניתן לחלק ל-3 כיכרות ולהניח בתבניות כיכר). משהים כ-20 דקות להתפחה נוספת, ללא כיסוי.
6. אופים את הלחם כ-40 דקות, עד שנוצר קרום שחום.
7. משאירים בתנור הכבוי כ-5 דקות נוספות.
8. מוציאים ומצננים על רשת. לפני שפורסים כדאי לחכות שהלחם יתקרר מעט (חצי שעה)

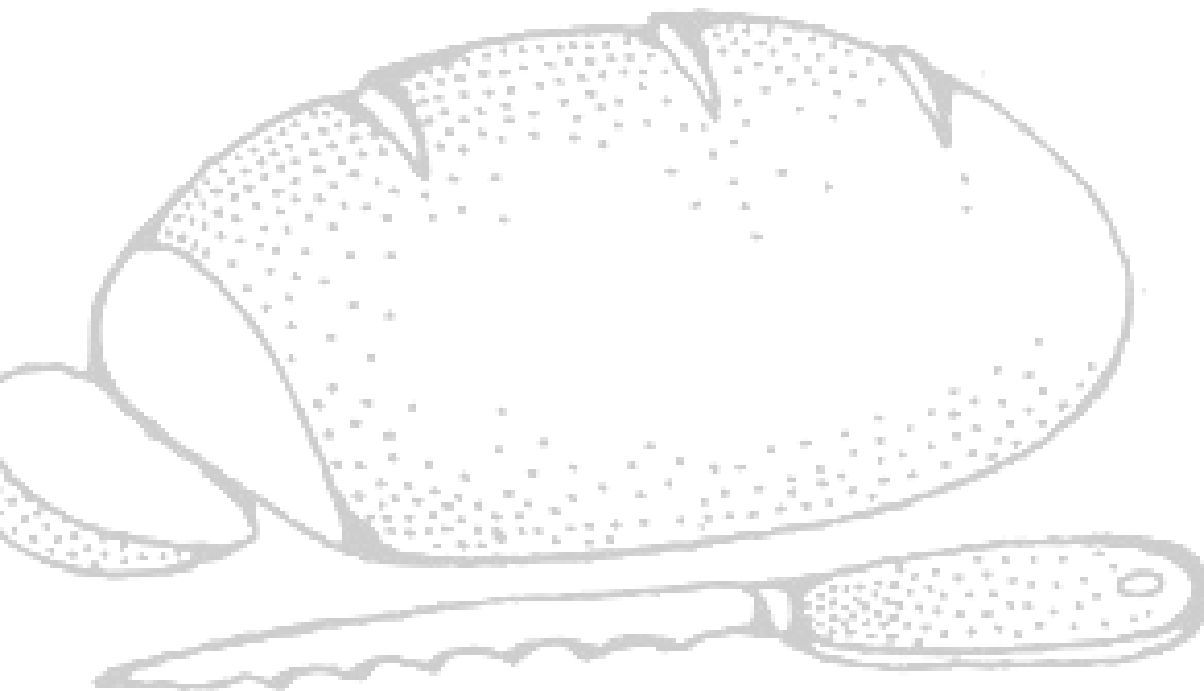
מתכון II

החומרים הדרושים:

- 500 גרם קמח מלא
- 2 כפות שמרים יבשים
- חצי כף מלח
- 1 ביצה מס' 2
- 3 כוסות מי ברז או מי סודה
- 4 כפות שמן זית

אופן ההכנה

1. בתוך קערה שמים את הקמח, שמרים ומלח.
2. מערבבים היטב את החומרים היבשים ויוצרים גומה.
3. בגומה שמים ביצה, שמן זית ומים.
4. לשים היטב את העיסה לגוש חלק.
5. שמים לתפיחה בתוך שקית ניילון לשעה וחצי.
6. על משטח מקומח שמים את הבצק לאחר התפיחה.
7. חותכים לשני גושים ויוצרים צורה ללחם, אפשר כיכר עגולה או מוארכת.
8. על נייר אפייה בתוך תבנית מניחים את הבצק לתפיחה שניה (כחצי שעה).
9. לאחר תפיחה שניה מורחים בעדינות שמן זית ויוצרים שלושה חיתוכים בסכין על מנת להוציא את הגזים ממנו.
10. אופים בחום של 180 מעלות כחצי שעה

לחם שעורה

מתכון I

- 3 כוסות קמח שעורה
- 1 כפית מלח
- 2 ½ כפות אבקת אפיה
- 2 כפות דבש
- ¼ כוס שמן
- 2 ביצים
- 1 כוס חלב

הוראות הכנה:

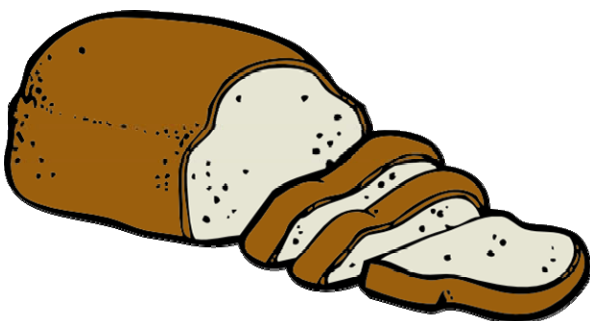
1. לחמם תנור לחום בינוני (170 °)
2. בקערה בינונית לערבב קמח, מלח ואבקת אפיה
3. בקערה שנייה להקציף יחד דבש, שמן, ביצים וחלב
4. להוסיף חומרים רטובים ליבשים ולערבב היטב.
5. להכניס את הבלייל לתבנית משומנת ולאפות 25-30 דקות

מתכון II

- 2 כוסות קמח שעורה
- 2 כפיות אבקת אפיה
- 1 כפית מלח
- ¾ כוס חלב
- 2 כפות שמן זית

הוראות הכנה:

1. לחמם תנור ל 200°
2. לנפות את הקמח, אבקת אפיה ומלח לקערה (אפשר גם להשתמש במסננת עדינה ולערבב עם כף)
3. להקציב יחד חלב ושמן
4. להכניס את החומרים הרטובים לתוך הקמח ולערבב עד שנוצר בצק.
5. לשים את הבצק על משטח מקומח וקרצו צורה עגולה ושטוחה כס"מ אחד עובי
6. לשים את הבצק על תבנית משומנת ועם סכין לסמן פרוסות מלמעלה ועשו חורים עם מזלג על כל החלק העליון של הבצק.
7. לאפות 15-20 דקות עד שמתקבל גוון זהוב. ואכול חם.

לחם תירס

חומרים דרושים:

- 1 כוס קמח רגיל
- 1 כוס קמח תירס
- 2/3 כוס סוכר
- 1 כפית מלח
- 3 ו- 1/2 כפיות אבקת אפיה
- 1 ביצה
- 1 כוס חלב
- 1/2 כוס שמן

1. לחמם תנור ל 200°
2. בקערה גדולה לחבר קמח, קמח תירס, סוכר, מלח, אבקת אפיה
3. להוסיף ביצה טרופה, חלב ושמן ולערבב היטב.
4. לשים את הבליל בתבנית משומנת
5. לאפות 20-25 דקות עד שקיסם יוצא נקי

מרק גריסים ופטריות

- 1 כוס גריסים
- 3 כוסות מים
- 1 ½ כפות שמן זית
- 2 בצל חתוכים
- 1 גזר חתוך דק
- 2 מקלות סלרי, חתוך דק
- 1 כפית שום כתוש
- ½ קילו פטריות, שטופות וחתוכות
- 5 כוסות מרק צח (או מים עם 4 כפות רוטב סויה)
- ½ כפית מלח
- 1 כפית קורנית יבשה (טימין)

הוראות

1. לחמם את השמן בסיר גדול. להוסיף בצל, גזר, סלרי ושום כתוש. לבשל עד שהבצל רך ושקוף.
2. להוסיף פטריות ולהמשיך לבשל כמה דקות. להוסיף קורנית יבשה.
3. להוסיף מרק צח או מים עם רוטב סויה, וגריסים.
4. הביאו לידי רתיחה ואז להוריד לאש קטנה
5. לכסות ולבשל על אש קטנה עד שהגריסים רכים, כ 50 דקות. לתבל במלח ופלפל

הכמות מספיקה ל-6 מבוגרים

הכנה עצמית של גבינה רכה

מצרכים

חומרים למנה אחת :

ליטר אחד חלב 3%, חומר מקריש (מיץ לימון או חומץ או גביע לבן או יוגורט).
כדי להכין כמה מנות, יש להכפיל את הכמויות במספר המנות.

כלים

שתי קערות, מסננת, בד גדול ממידות המסננת, מכסה, כף, צלחת.

אופן הכנה

1. מוזגים חלב לקערה.
 2. מוסיפים חומר מקריש ובוחשים.
 3. מכסים ומשהים 24 שעות במקום חמים.
 4. מניחים על הקערה האחרת מסננת.
 5. על המסננת שוטחים בד (חיתול).
 6. מוזגים את החלב הקרוש על הבד.
 7. משהים עד שיטפטפו לקערה מי החלב הקרוש.
 8. על הבד נותרת גבינה. מעבירים לצלחת.
 9. מכסים ומניחים במקרר.
- ניתן להוסיף חומרי טעם כגון: מלח, תבלינים, ירקות, זיתים לאחר שלב 8, לערבב ולשים בקירור.

הכנת לבן

מצרכים

(מנה אחת)

כוס חלב, חומר מקריש (כפית מיץ לימון או חומץ או $\frac{1}{4}$ כוס לבן או יוגורט). כדי להכין כמה מנות, יש להכפיל את הכמויות במספר המנות.

כלים

כוס, כפית, מכסה

אופן הכנה

1. מוזגים חלב לכוס.
2. מוסיפים חומר מקריש ובוחשים.
3. מכסים, משהים 24 שעות במקום חמים.
4. מניחים במקרר.

לבנה ביתית קלה להכנה

מצרכים

3 ליטר חלב

1 מכל יוגורט משובח

מלח

שמן זית

אופן הכנה

1. מרתיחים את החלב בסיר גדול ומצננים עד שהוא פושר. מוסיפים את היוגורט ומערבבים.
2. מכסים את הסיר במכסה או בבד ומשאירים לעמוד מחוץ למקרר לילה תמים.
3. מרפדים מסננת בבד מוסלין או בבד חיתול, יוצקים לתוכה את התערובת ומניחים 6-7 שעות. אם רוצים לתבל בבצל קצוץ, בפלפל גרוס, בצ'ילי חריף או בזעתר, עושים זאת לפני היציקה למסננת.
4. מוסיפים לגבינה כף שטוחה של מלח ומגישים בתוספת זילוף נדיב של שמן זית.

בתהלוכה לירושלים

הדס פוירשטיין

חג הביכורים היה ממש חגיגה:
מכל הארץ הגיעו לירושלים הבירה.
הם היו מתכנסים בכל עיר גדולה:
ילדים, הורים, סבים וסבתות- המשפחה כולה,
ומשם היו עולים בתהלוכה מסודרת
שכל משפחה נושאת את ביכוריה לתפארת.
בראש התהלוכה היה פוסע שור
שקרניו מצופות הזהב טהור,
וזר ענפי זית על ראשו מונח,
והוא נקי ומקושט ויפה כל כך.
סביב- חלילים, מתופפים ושרים
הם היו מלווים את שיירת נושאי הביכורים.
כך היו צועדים מכל מקום וישוב,
תהלכות יפהפיות; והכי חשוב-
כולם הביאו איתם
את ביכורי אדמתם.

הלוויים והכהנים בנגינה ובשירה
קידמו את פני הבאים לחצר העזרה,
היא חצר בית המקדש, אליה היו מגיעים
כל העולים לרגל, צעירים וזקנים.
כל אחד נכנס עם סלו וביכוריו,
מגישו לכהן זוכה בברכותיו.
אחר כך מניח את הביכורים בצד המזבח,
משתחוה לאלוהיו ויוצא בלב שמח.
ליד המזבח היו נערמים
סלים רבים-רבים של ביכורים:
סלים קטנים, בינוניים, וסלים גדולים,
סלים פשוטים מנצרים וסלי זהב של עשירים.
ואחרי שכל החוגגים יצאו מהחצר
הכהנים את כל המתנות התחילו לסדר.
וכך בחג השבועות מידי שנה ושנה,
היו עולים לירושלים מכל הארץ, מכל ישוב ופינה.

כיצד נבחר המקום לבניית בית המקדש? / עדנה פלג

לפני שנים רבות חיו בירושלים שני אחים. הבכור חי בגפו, אישה לא נשא וילדים לא היו לו. והצעיר בעל משפחה, ולו אישה וילדים שלושה. היו שני האחים איכרים עניים, וכל רכושם חלקת השדה אשר קיבלו מאביהם. אהבו האחים זה את זה, ועבדו את אדמתם ביחד. ואחרי הקציר היו סופרים את אלומות החיטה ומחלקים אותן ביניהם בשתי ערימות שוות.

לילה אחד, בקיץ, אחרי הקציר, נדדה שנתו של האח הבכור, ולא יכול היה להירדם, כי באה מחשבה בליבו: 'הנה אחי הצעיר בעל משפחה גדולה, ועליו לדאוג לאישתו ולילדיו, שלא יחסר להם דבר; להאכיל ולהשקות, להלביש ולהנעיל, והנה אני- לבדי אני חי, וכמה אני צריך כדי למלא את בטני האחת? הלא רק מעט. ולמה אקח חצי מכל תבואת השדה כמו אחי?' הלך האח הבכור ולקח כמה מן האלומות מהערימה שלו, ושם אותן בערימת אחיו הצעיר. וחזר ושכב לישון. ואיש לא ידע.

ובאותו לילה נדדה גם שנתו של האח הצעיר, ולא יכול היה לישון, כי חשב על אחיו הגדול. אמר בליבו: 'כמה בודד אחי. בנים אין לו שידאג לו כאשר יהיה זקן, ומה יעשה כאשר לא יהיה לו עוד כוח לעבוד? הנה אני- לי יש בנים, איתם אשב כאשר אהיה זקן, והם יפרנסו אותי בכבוד. ומה יעשה אחי כאשר הוא יזדקן? הנה אנחנו מחלקים את תבואת השדה לשני חלקים שווים. לא צודק הדבר.'

הלך האח הצעיר ולקח כמה האלומות מהערימה שלו והניח אותן בערימת אחיו. וחזר ושכב לישון.

ובלילה השני עשו שני האחים אותו הדבר. ומה השתוממו שניהם לגלות בכל בוקר, כי הערימות נשארו כשהיו, ולא השתנה דבר.

אך בלילה השלישי, כאשר היו בדרכם איש לערימת אחיו, והאלומות בידיהם- נפגשו שני האחים באמצע הדרך.

אז חיבקו זה את זה ובכו מהתרגשות, כי הבינו איש ללב אחיו. את האלומות השאירו במקום שבו נפגשו, וחזרו איש לביתו.

ראה האל במרומים את מעשי האחים, ובירך את המקום שבו נפגשו. ובמקום ההוא בירושלים, בבוא היום, בנה שלמה המלך את בית המקדש.

מצוות תלמוד תורה

הרעיון שכל אחד לומד הוא רעיון מרכזי ביהדות. זה דבר מהפכני שהיהדות תרמה לעולם, שכל אדם צריך להיות בר דעת, בעל ידע בתרבות המשותפת. זה יוצר סוציאליזציה דרך הלימוד, כולם לומדי תורה.

בעולם של חז"ל תלמוד תורה הוא ערך עליון.

"אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא: כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחברו, ותלמוד תורה כנגד כולם" (פאה א)

"בן-בג-בג אומר: הפוך בה והפוך בה, דכולא בה" (שהכל בה – זאת אומרת התורה)(פרקי אבות ה)

"גדול תלמוד-תורה יותר מבנין בית המקדש
גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם
גדול תלמוד תורה יותר מהצללת נפשות
גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות"

בעולם של חז"ל גדול תלמוד תורה מהכל. זאת היתה המשימה שלהם להחדיר ערך חדש, כל כך שונה מהעולם שבו חיו. הערך הזה יוצר את החברה, מדביק את החברה יחד ומדביק משפחות יחד.

מבחינת התקופה "גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות" זו אמירה פוליטית בתקופה שבית המדרש מחליף את בית המקדש שנחרב. הם מנסים לבנות עולם תרבותי חדש לאחר חרבן הבית.

בתלמוד בבלי (מסכת בבא בתרא כא: ע"א) אנחנו מגלים שבמאות הראשונות לספירה החכמים נתנו את דעתם על חינוך שווה לכולם מגיל צעיר. יהושע בן גמלא התקין שבכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר יתחילו ללמד את הילדים תורה מגיל שש או שבע.

דוד הרטמן, מתוך "זיכרון וערכים – תשובה הלכתית למשבר המשפחה המודרנית", בתוך **המשפחה היהודית בימינו**, הוצאת תמי"ד, תש"ם.

"היהדות מציבה בפני ההורה משימה חיונית ממדרגה ראשונה: לספר לבן את תולדות בני עמו. אין ההורה, כמובן, יכול להכתיב מה יעשה הילד בידע זה. הוא עושה ככל שניתן לעשות כדי להעניק לבנו מטען, אולם נשגב ממנו לקבוע אם יפתח הבן את המזוודות וישתמש בתוכן אם לאו. להורים אין כל זכות לחדור לתוך עתידו של הבן. הם חייבים לדאוג להטבעת זיכרונות בילד אשר ירדפו כל ימי חייו. הירושה שהם מעניקים לבן היא מטען בן דורות רבים – ההכרה כי תולדותיו החלו עם אברהם אבינו."

זו בעצם תפקידנו בגנים – לחבר את הילדים והמשפחות למקורות, לשורשים. אנחנו לא מחייבים אותם מה יעשו עם זה, לא נכנסים לבתים שלהם אבל דואגים לכך שהידע הזה יהיה להם ואז הם יהיו מסוגלים להחליט, כי הידע יהיה להם והזיכרונות שאנו ניצור בגנים יהיו טובעים בהם.

מצוות תלמוד תורה בגן (רמזים מספר לדרכי פיתוח הרעיון)

אפשר להתייחס לתלמוד תורה במובן הצר של תורת ישראל וגם במובן הרחב ביותר - לימוד בכלל וקורא וכתוב, מספרים וכו' קשה למצוא מצווה כוללת יותר לגבי כל הנעשה בגן.

תורת ישראל

א. יחסים עם הזמן – "קבע עיתים לתורה"

במעגל השנה – שמחת תורה – ספר תורה, תחילת הקריאה בספר תורה בבית כנסת – בגן סיפורי תורה מיד אחרי סוכות סיפור הבריאה.

חנוכה (שלא הורשו ללמוד תורה)

פורים – מגילת אסתר

פסח – סיפורי יוסף ואחיו, יציאת מצרים, הנדידה סמדבר

שבועות – חג מתן תורה, מגילת רות

כל שבוע - ימי שני, חמישי ושבת פותחים וקוראים בתורה – ימים טובים לספר סיפורי תורה, חז"ל

ב. ספר התורה – להכיר את בית הכנסת, ארון הקודש, הפרוכת, הקלף, מעיל, טס, רימונים סיפורי תורה, 10 הדברות, מצוות.

גמילות חסדים

"אלמלא גמילות חסדים, אין העולם מתקיים אפלו שעה אחת"

אותיות דרבי עקיבא¹

למעשה אין בתורה מצווה מפורשת באשר לגמילות חסדים. גמילות חסדים הוא שם קיבוצי למצוות המחייבות את האדם להיטיב עם הזולת ולהתחשב בצרכיו. חז"ל ייחסו לה חשיבות רבה.

שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר: על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים.

משנה, מסכת אבות, פרק א, משנה ב

אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא :
כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחברו; ותלמוד תורה כנגד כולם .
משנה, מסכת פאה, פרק א

יש שלוש אפשרויות לגמילות חסדים:

1. **בממונו**- צדקה, הלוואה לאדם נצרך, השאלת כלים, הסעה, בית תמחוי וכיוצא באלה.
2. **בגופו**- ביקור חולים, לזויית המת, עזרה למוגבלים, הכנסת אורחים, שמחת חתנים וכיוצא באלה.
3. **בדיבורו**- עידוד ומתן הרגשה טובה ועצה טובה, ניחום, חיזוק הביטחון העצמי של החלש, עזרה לחבר, תפילה למען חולים ונזקקים, ייעוץ משפטי, קבוצות תמיכה וכיוצא באלה.

יישום גמילות חסדים באורח החיים בגן מביא להתבוננות במעשינו ולשאלת שאלות, ובהן: מתי בפעם האחרונה ביקרנו חבר חולה? מתי בפעם האחרונה השאלנו משהו משלנו לחבר? מתי בפעם האחרונה שימחנו מישהו? מתי בפעם האחרונה דאגנו לזולת, ניחמנו אותו או השתתפנו בצערו?

1 מדרש עתיק המיוחס לרבי עקיבא ובו דרשות ורמזים על אותיות האל"ף-י"ב"ת.

הכנסת אורחים

הכנסת אורחים היא מצווה חשובה שנאמר עליה: "גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני שכינה"

(תלמוד בבלי, סדר מועד, מסכת שבת, דף קכז, עמוד א).

בסיפורי תורה אנו פוגשים באברהם ושרה, בלוט וברבקה ולומדים מהם כיצד להיות מכניסי אורחים.

אברהם אבינו הוא ראשון וגדול מקיימי מצוות הכנסת אורחים. אוהלו פתוח לכל כיוון ובכל מזג האוויר. נאמר עליו "ויטע אשל בבאר שבע" (בראשית כא, יג), ודרשו חז"ל (ר' עזריה) "מהו 'אשל'?" אכילה, שתייה לוויה" (מדרש תהילים מזמור ק). המילה 'לוויה' מתייחסת לליווי האורח בצאתו. אברהם אבינו האכיל את אורחיו, השקה אותם ואף ליווה אותם לדרכם.

קיום המצווה איננו רק קבלת פנים נאה למי שבוחר לבקר אצלנו, אלא בעיקר הזמנת האורח והכנסתו אל תוך ביתנו וגם ליווי לדרכו.

מצוות החגים מכוונות אותנו להזמין אורחים לחג, למשל האושפיזין בסוכות, כל דכפין בפסח והעולים לרגל לירושלים.

קיום מצוות הכנסת אורחים השתנה במרוצת הדורות. כל דור יכול לקיימה בדרכים המיוחדות והמתאימות לאורחות חייו. כיום נדיר למצוא אירוח לא מתוכנן של זר. דווקא בעולם שיש בו שפע ומקום רחב לאירוח לא מזדמנים כמעט אורחים לא קרואים.

האירוח, שבתקופת המקרא היה צורך קיומי להולכים בדרכים, לובש בתקופתנו מלבוש רחני - פתיחת הלב. האורח מחפש חום אנושי, חיוך, אוזן קשבת ואכפתיות. אין צורך בבית גדול כדי להכניס אורחים אלא בלב רחב שכן בתוך עצמו יכול האדם לארח כאוות נפשו. אמרה חסידית אומרת שיותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית. המארח והאורח – שניהם יוצאים נשכרים מן המפגש.

היבט נוסף של הכנסת אורחים בימינו הוא היבט חברתי: הושטת יד בנכונות לקבל את השונים כפי שהם.

הצעות לפעילויות בגן:

מהזמנה ועד הליווי - איך מזמינים אורחים? מיהם המוזמנים? איך מתכננים ארוחת חג שמוזמנים אליה אורחים? איך מקבלים את פני האורחים? איך מארחים אותם? איך נפרדים מהם?

קהילת הגן יכולה להיות קהילה מכניסת אורחים במגוון דרכים:

- ליצור בגן **תפקיד של "מכניס אורחים"**, המקדם בברכה את באי הגן.

- **קשר בין משפחות הגן ובית הכנסת** - להזמין את משפחות הגן לאירועים בקהילה הקשורים למעגל החגים ולמעגל החיים.

- ליזום בגן ובבית הכנסת **פעילויות לימוד ותרבות למשפחות הילדים**.

- לשלב בגן ילדים בעלי צרכים מיוחדים.

- לעודד את משפחות הגן **לארח ילדים או משפחות לחג**: עולים חדשים, חיילים בודדים, משפחה שכולה, אנשים בודדים.

- **אורחים במהלך השנה** - ליצור קשר עם קבוצת אנשים (כגון קשישים או עולים חדשים) ולהזמין אותה לפעילויות משותפות במהלך השנה, למשל: טקסי ראש חודש, פעילויות לקראת החגים, טיולי משפחות.

- **אורחי יום שישי** - להזמין אורחים לקבלת שבת בגן. האורחים יכולים להיות ילדי הגן השכן, הורים, סבים, וסבתות או אנשים מהשכונה או מהיישוב. כאשר מזמינים מישהו יש לשים לב שתהיה זו הזמנה אמיתית ולא אמירה מן השפה לחוץ ולא מטעמי נימוס.

הרמב"ם בהלכות דעות כותב על כך:

אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי, ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב, אלא תוכו כברו והעניין שבלב הוא הדבר שבפה. ואסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי. ולא יפציר בחברו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל.

הרמב"ם, הלכות דעות, פרק ב, יא

- **אושפיזין** - לקראת חג סוכות ובמהלכו להזמין אורחים לסוכה. כל כיתה יכולה להחליט מי יהיו אורחיה, למשל: חיילים, קשישים, עולים חדשים או אנשים שהפנתה לשכת הרווחה. הילדים יכינו הזמנות, יתכננו את האירוח וייקחו חלק פעיל בביצועו.
- להכיר לילדים **מנהגי הכנסת אורחים בעדות ובתרבויות שונות**, ולהתייחס לאביזרים ולחפצים הקשורים באירוח, כגון: שולחנות וכסאות מיוחדים, כריות ושטיחים, כלי הגשה.
- **להכין עם הילדים פינת אירוח בגן** - לשתף אותם בתכנון הפינה ואופי הפעילות בה, להכין חפצים ואביזרים לאירוח בגן בהשראת הפולקלור היהודי ומנהגי משפחותיהם.
- לשוחח עם הילדים על **רגשות האורח ורגשות המארח**. איך כל אחד מהם מתכונן למפגש ביניהם?
- **לגבש עם הילדים המלצות למארח המושלם ולאורח המושלם**: מה צריך להכין לאורחים? מה כדאי להכין להם? מהם המאפיינים של מארח/אורח מוצלח יותר או מוצלח פחות?
- **כמה זמן אפשר להתארח?** יש אמרה העוסקת בהגבלת זמן האירוח: "ביום הראשון האורח כאור זורח, ביום השני לבני הבית לטורח, ביום השלישי סורח, וביום הרביעי, אם הוא פיקח, כצבי הוא בורח". כיצד מתנהג אורח? האם כדאי להתארח לעתים קרובות או רחוקות? האם אורח בא לזמן קצר או ממושך? מהם היתרונות והחסרונות של כל אפשרות.
- **ללוות את האורח בצאתו**- מצוות הכנסת אורחים מסתיימת בליווי של האורח, וחז"ל אמרו ששכר הליווי אין לו שיעור. ועוד אמרו שכל המלווה את חברו אפילו ארבע אמות בעיר, שוב אינו ניזוק (מסכת סוטה מו, ב). בעצם הליווי מראה המארח לאורח שהוא אוהב אותו ושהפרדה קשה עליו. כך האורח חש ששמחו לקראתו ואהבו אותו. יש בפרדה מהאורח גם רכיב של הגנה וביטוי לאחריותו של המארח כלפיו: כשהמארח צועד את תחילת הדרך עם אורחו הוא מגן עליו. כאשר הדרך מסובכת ויש אפשרות שיטעה צריך ללוות את האורח כברת דרך ארוכה יותר לוודא שהוא בכיוון הנכון.

צדקה, צדק וצדק חברתי

במונח "צדקה" הכוונה אינה למתן כסף בלבד אלא גם לפעולות למען צדק. בלשון המקרא צדק וצדקה נרדפים במשמעותם. המושג "צדק" מבטא את האידיאל המשפטי: **"צדק צדק תרדוף"** (דברים טז, כ), **"ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו"** (דברים א, טו).

הנביאים העניקו למושג צדק משמעות רחבה - צדק חברתי. ביהדות המאוחרת ובעברית המודרנית קיבלו המילים "צדק" ו"צדקה" שתי משמעויות שונות: "צדקה" היא המצווה שלפי הרמב"ם יש שמונה דרגות לקיומה בעיקר בתחום של מתן כסף לעני וגמילות חסדים; וה"צדק" מבטא את מעשיו של האדם כלפי זולתו במישור החוקי והחברתי, במיוחד בכל הקשור בשוויון זכויות ומניעת פערים חברתיים.

היהדות מציעה דרכים מספר לקיים את מצוות הצדקה, הן מגולמות בדברי הרמב"ם, המדרג אותן בשמונה מעלות מהגבוהה ביותר לנמוכה ביותר:

שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו:

1. **מעלה גדולה שאין למעלה ממנה** – זה המחזיק ביד ישראל ונותן לו מתנה או הלואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ועל זה נאמר: והחזקת בו גר ותושב וחי עמך (ויקרא כה, לה) כלומר: החזק בו עד שלא יפול ויצטרך.
2. **פחות מזה** – הנותן צדקה לעניים ולא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח; שהרי זו מצוה לשמה, כגון לשכת חשאים שהייתה במקדש שהיו הצדיקים נותנים בה בחשאי והעניים בני טובים מתפרנסים ממנה בחשאי, וקרוב לזה – הנותן לתוך קפה של צדקה, ולא יתן אדם לתוך קופה של צדקה אלא אם כן יודע שהממנה נאמן וחכם ויודע להנהיג כשורה, כרבי חנניה בן תרדיון.
3. **פחות מזה** – שידע הנותן למי יתן ולא ידע העני ממי לקח כגון גדולי החכמים שהיו הולכין בסתר ומשליכין המעות בפתחי העניים. וכזה ראוי לעשות, ומעלה טובה היא, אם אין הממנין בצדקה נוהגין כשורה.
4. **פחות מזה** – שידע העני ממי נטל ולא ידע הנותן, כגון גדולי החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהם ומפשילין לאחוריהם ובאים העניים ונוטלין כדי שלא תהיה להם בושה.
5. **פחות מזה** – שיתן לו בידו קדם שישאל.
6. **פחות מזה** – שיתן לו אחר שישאל.
7. **פחות מזה** – שיתן לו פחות מן הראוי בסבר פנים יפות.
8. **פחות מזה** – שיתן לו בעצב.

הלכות מתנות עניים, פרק י', הלכות ז-יד

מומלץ לעיין בתכנית "כי חסד חפצתי ולא זבח" תכנית של אגף החינוך המבוססת על תכנית שכתבה ישראלה רביד, גננת מבית דניאל. התכנית ערוכה לפי חודשי השנה ויש בה רקע רעיוני והצעות ליישום צדק חברתי בגן.

במסורת היהודית גמילות חסדים גדולה מצדקה:

"תנו רבנן: בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה.
צדקה – בממונו, גמילות חסדים – בין בגופו בין בממונו.
צדקה – לעניים, גמילות חסדים – בין לעניים בין לעשירים.
צדקה – לחיים, גמילות חסדים – בין לחיים בין למתים"
תלמוד בבלי, מסכת סוכה, דף מט, עמוד ב

סביר להניח שהכוונה היא שהצדקה כלולה בגמילות חסדים. באותה מסכת נכתב עוד על הקשר בין גמילות חסדים לצדקה:

ואמר רבי אלעזר: גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שנאמר 'זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד': אם אדם זורע – ספק אוכל ספק אינו אוכל, אדם קוצר – ודאי אוכל. ואמר רבי אלעזר: אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה, שנאמר 'זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד'.

תלמוד בבלי, מסכת סוכה, דף מט, עמוד ב

רש"י, בפרשו את הגמרא, מסביר מהו ה'חסד' הקיים בצדקה:

אלא לפי גמילות חסדים שבה – הנתינה היא הצדקה והטורח הוא החסד, כגון מוליכה לביתו או טורח שתעלה לו להרבה, כגון נותן לו פת אפויה או בגד ללבוש, או מעות בעת שהתבואה מצויה, שלא יוציא מעותיו לאיבוד, שנותן לבו ודעתו לטובתו של עני.
תלמוד בבלי, סדר מועד, מסכת סוכה, דף מט, עמוד ב

לפי רש"י, פן החסד שבצדקה קיים במישור הצדקה האישי: צדקה שאדם טרח לשם נתינתה היא צדקה שיש בה גמילת חסד.

רעיונות לפעילויות בגן:

- לימוד - לימוד משותף של הילדים והמשפחות, הכולל: סיפורים, מדרשים ואגדות מהמקורות היהודיים המעלים היבטים שונים של צדקה וגמילות חסדים: מיהו עני? מהי צדקה? איך נותנים צדקה ואיך מקבלים צדקה? כוחן של מילים ושל סבר פנים, סדרי עדיפויות במתן צדקה, מתן צדקה אישית או קבוצתית. מהי נתינה? שמונה מעלות הצדקה של הרמב"ם יכולות להיות בסיס ללימוד הנושא ולקביעת תכנית פעולה שתתאים לאוכלוסיית הגן.

- **ועדת צדק חברתי/גמילות חסדים של הורי הגן** - באספת ההורים הראשונה יש לייחד זמן ללימוד קצר בנושא צדק חברתי וגמילות חסדים ולבחור ועדת צדק חברתי; הוועדה תגבש את הפעילויות שיאפיינו את העשייה בנושא בגן. מומלץ שהוועדה תפעל יחד עם גופי הקהילה העוסקים בתחום. בגני חובה אפשר לשתף ילדים בוועדה כוועדת ילדים או כוועדה משותפת של ילדים והורים

- **שובע/לחמא - משפחות הגנים מוזמנות להצטרף למבצעי איסוף מזון של הקהילה ושל התנועה** ליהדות מתקדמת לקראת החגים. לכל תרומה מצורף כרטיס ברכה, שגם הוא נעשה בשיתוף מלא של בני המשפחה. לדוגמה: לקראת ראש השנה תורמות המשפחות בקבוק יין, עוגת דבש, צנצנת דבש (כל משפחה פריט אחד או יותר לפי רצונה). הורים וילדים אורזים את המצרכים, מוסיפים כרטיס ברכה ומעבירים את החבילות ללשכת הרווחה; לקראת פורים המשפחות מכינות סל מצרכים בסיסי לסעודה; לקראת פסח אפשר לתרום מצרכי מזון וחג למשפחות יהודיות ומצרכים שהם בבחינת חמץ למשפחות לא יהודיות.

- **קופות צדקה** - מדי יום שישי בקבלת שבת הילדים תורמים כסף שקיבלו מהוריהם לקופת הצדקה. כאשר הקופה מלאה הילדים מונים את הכסף ומייעדים אותו למטרות שקבעה ועדת צדק חברתי/גמילות חסדים. העיקרון המנחה הוא שהילדים יהיו שותפים, לפי רמתם, בקבלת ההחלטה וביצועה באמצעות שיחה, לימוד, סיפור או מפגש אישי.

- **משלוחי מנות** - לקראת פורים מכינים הילדים עם משפחותיהם משלוחי מנות איש לרעהו ומשלוחים לנצרכים בקהילה, למשל: מקלט לנשים מוכות, ילדים מאושפזים בבתי חולים, מועדוניות, יד שרה, חיילים בודדים, ארגוני סיוע שונים ולשכות הרווחה.

- **כל אחד מקבל ונותן** - יש לשלב בהזדמנויות שונות בחיי הגן פעילויות שבהן הילדים מקבלים ונותנים זה לזה. לדוגמה: פעם בשבוע או פעם בחודש ילדים **מחליפים** ביניהם ספרים, צעצועים או משחקים מהבית. נשוחח עם הילדים על רגשותיהם בעת נתינה ובזמן קבלה. נקדיש תשומת לב למגוון דרכים של נתינה ושל קבלה. אפשר גם להקים בגן

- **"בנק נתינות"** - כל משפחה נותנת משהו לבנק משהו מיכולותיה וכך המשפחות יכולות לקבל מהבנק שירותים שהן צריכות. אפשר גם להחליט לתת את שירותי הבנק ליחידים או משפחות מחוץ לקהילת הגן. בנק הנתינות יכול לכלול לדוגמה: ספרים, משחקים, שירותי שמרטפות, אפייה או בישול לקראת שבת וחג, או עזרה לילודת. חלק מהפעילויות יכולות להתבסס על עיסוקי ההורים. לדוגמה: גן או גננית יתרמו שעתיים עבודה בגינה ו-5 שתילים, רופא שיניים יתרום סתימה, ליצן או קוסם יתרום שעה זמר/זמרת יתרום ערב שירה. באספת ההורים יבחר צוות הניהול של הבנק וייקבעו נוהלי עבודתו.

- **אפשר לשחק "גמד-ענק" בין משפחות הגן והקהילה.** מחלקים את הקבוצה לזוגות גמד-ענק, ומגבילים את המשחק בזמן. כל אחד מהמשתתפים הוא גמד של משתתף אחר, כלומר כל אחד הוא בו זמנית ענק של מישהו וגמד של מישהו. אסור לענק לדעת מיהו הגמד שלו ולהפך. תפקידו של הגמד הוא לתת לענק שלו הפתעות נחמדות במהלך המשחק, ולהעניק לו הרגשה טובה. לא מדובר בקניית מתנות יקרות, אלא במשהו המבטא תשומת לב ומחשבה על הענק, למשל: מאכל אהוב עליו, חפצים בצבע האהוב עליו, בדיחה, ספר. יש חשיבות גם לדרך שבה עוטפים את המתנה ומעניקים אותה (על ידי שליח, בסתר וכיוצא באלה). בתום המשחק עורכים מסיבה ובה על כל ענק לנחש מי הגמד שלו.

- **מתן בסתר** - זהו מצב שבו הנותן יודע את זהותו של המקבל אך המקבל אינו יודע (וגם לא ידע) מיהו הנותן. נשוחח עם הילדים על מצוות מתן בסתר ועל מצבים שבהם יש לקיימה. נשאל את הילדים כיצד מצווה זו מממשת את הערכים של כבוד האדם, העזרה והאחריות ההדדית. נתייחס לרגשות הנותן והמקבל בהשוואה לנתינה ולקבלה גלויים.

- **יריד צדקה** - הילדים וההורים "מנקים" את הבית לפני הפסח, ואת כל מה שהם רוצים לזרוק, להחליף, לתרום הם מביאים ומוכרים ביריד ענק המתקיים במרחב הגנים. הילדים והמשפחות

שותפים מלאים בתכנון ובארגון של היריד: מיון החפצים, תמחור, הקמת דוכנים שבהם ילדים מוכרים את תוצריהם (סוחטים או מכינים מיץ, עוגיות או מאפים שהכינו מראש, תכשיטים, חפצי נוי וכיוצא באלה). מומלץ לשלב ההגרלות של חפצים שתורמים ההורים ובעלי מקצוע ובעלי עסקים מהקהילה, למשל: שובר למספרה או לבית קפה, שעה הנתרמת על ידי בני המשפחות לפי מקצועם או תחביבם (גינון, צילום, טיפול שיניים, יצירת אמנות וכיוצא באלה). אפשר לקיים גם מכירה פומבית. בסיום היריד הילדים יימנו את הכסף ויעבירו אותו ליעד שנקבע לו מראש בוועדת 'צדק חברתי'.

- **יריד תעסוקה** - במצב של אבטלה או מצוקה כלכלית בקרב אוכלוסיית הגן או הקהילה ההורים יכולים לסייע להורים אחרים למצוא עבודה. היריד יכול להיות גם במסגרת אתר אינטרנט. לדוגמה: העסקה בגינון, ארגון הסעות לגן, אפייה של עוגות וחלות הנרכשות על ידי כלל ההורים מדי יום שישי והתמורה משמשת לקרן מלגות.

- **הצטרפות או תמיכה בעמותה העוסקת בגמילות חסדים.** עמותה שהרעיון העומד בבסיסה יכול להיות מובן לכל ילד בגן היא העמותה של "**מלאכי יום הולדת**". העמותה הציבה לה למטרה לאפשר לכל ילד בישראל לחגוג את יום הולדתו. אתר העמותה:

http://www.birthday-angels.org/site/detail/detail/detailDetail.asp?detail_id=762322

ביקור חולים

מצוות ביקור חולים נכללת גם היא בגמילות חסדים. עיקר המצווה הוא לבקר אצל החולה, לעודד את רוחו ולברר אם הוא נזקק לדבר מה.

הדים לביקור חולים אנו מוצאים גם בסיפורי בראשית - יוסף המבקר אצל אביו החולה:

א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף, הֲנֵה אָבִיךָ חָלָה; וַיִּקַּח אֶת-שְׁנֵי בָנָיו, עִמּוֹ--אֶת-מְנַשֶּׁה וְאֶת-אֶפְרַיִם בֶּן-וַיְגָד לְיַעֲקֹב--וַיֹּאמֶר, הֲנֵה בְנֶךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ; וַיִּתְחַזֵּק, יִשְׂרָאֵל, וַיֵּשֶׁב, עַל-הַמֶּטֶה.
בראשית מח, א-ב

בתלמוד הבבלי, במסכת שבת אנו למדים על חשיבותה של מצוות ביקור חולים:

אמר רב יהודה בר שילא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן:
שישה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא.
ואלו הן: הכנסת אורחין, וביקור חולים, ועיון תפלה, והשכמת בית המדרש,
והמגדל בנוי לתלמוד תורה, והדן את חברו לכף זכות.
תלמוד בבלי, סדר מועד, מסכת שבת, דף קכז, עמוד א

בתלמוד יש סיפורים על חכמי ישראל שביקרו חולים ואף עזרו לריפויים. לדוגמה ר' עקיבא שביקר אצל תלמידו²

(מעשה) בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא שחלה.
לא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס ר' עקיבא לבקרו. ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו-חיה.
אמר לו: רבי, החייתני!
יצא ר' עקיבא ודרש: כל מי שאין מבקר חולים - כאילו שופך דמים.
כי אתא רב דימי אמר: כל המבקר את החולה - גורם לו שיחיה, וכל שאינו מבקר את החולה - גורם לו שימות.
מאי גרמא?
אילימא כל המבקר את החולה - מבקש עליו רחמים שיחיה, וכל שאין מבקר את החולה - מבקש עליו רחמים שימות.
שימות סלקא דעתך? אלא, כל שאין מבקר חולה - אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות.

תלמוד בבלי, מסכת נדרים, דף מ, עמוד א

2 עיבוד למדרש הזה נמצא בחוברת 'סיפורים מימים עברו' מאת עפרה רייזמן, (לעיל הערה 53). עיבוד נוסף שמתאים לילדים הוא של רבקה

ב"שולחן ערוך" יש הנחיות מפורטות באשר לקיום מצוות ביקור חולים תוך שמירה על כבוד האדם. הן קלות לעיבוד מבחינה לשונית ועל חלקן כדאי לשוחח עם ההורים ועם הילדים (בהתאם לגילם):

- הקרובים והחברים שרגילים ליכנס לביתו תמיד, המה הולכים לבקרו מיד כששמעו שהוא חולה. אבל הרחוקים שאינם רגילים בביתו, לא ייכנסו מיד, ואינם נכנסים עד לאחר שלושה ימים.
- אפילו הגדול (בגיל ובמעמד) ילך לבקר אצל הקטן ואפילו כמה פעמים ביום.
- וכל המוסיף הרי זה משובח, ובלבד שלא יהיה לטורח על החולה.
- עיקר מצות ביקור חולים הוא, לעיין בצורכי החולה מה צריך לעשות לו, ושימצא נחת רוח עם חבריו, וגם שייתן דעתו עליו ויבקש רחמים עליו.

הצעות לפעילויות בגן:

- לבחור ועדת ביקור חולים ולהגדיר את אופייה ואת תפקידיה. בקיום מצוות ביקור חולים יש לתת את הדעת להיבטים שונים, למשל: לא לכפות את הביקור על מי שמתבייש במחלתו או על מי שאין לו כוח לקבל מבקרים; לברר אם נחוצה עזרה, לבחור מבין הילדים והמשפחות איש קשר לביקור חולים.
- לשוחח עם הילדים על דרכים לקיום המצווה. למשל: ביקור ממשי, שיחת טלפון, אגרות "החלמה מהירה", אלבום ציורים, סרטון וידיאו של הילדים המאחלים לחולה החלמה מהירה ומספרים לו על חסרונו בגן, שיחת וידיאו אינטרנטית מהגן.
- להוסיף לתפילה בגן "מי שברך" לחולה.
- לאפשר לילדים לחבר ברכות משלהם לרפואה שלמה.
- לברך ילד, הורה או איש מצוות שמחלים בברכת "ברוך רופא חולים".
- להפנות את תשומת לבם של הילדים למי שנעדר מן הגן ולעודד אותם לבטא את תחושת החיסרון. לדוגמה: "רותי חולה ולכן לא יהיה מי שילמד אותי לקפוץ על רגל אחת", "דני חולה ולא יהיה מי שיצחיק אותי היום".
- לשוחח עם הילדים על עזרה ראשונה לדוגמה: מה עושים כשרואים ילד שנפל בחצר? מה עושים כשכואב (הבטן, הראש, הגרון, האוזניים)? בעקבות תשובותיהם אפשר לבנות אתם כללים של עזרה ראשונה בגן.
- זו הזדמנות ללמד על "תרופות סבתא" ועל תרופות מן הטבע, למשל: שתיית תה, שטיפה, הנחת רטייה על חבורה.
- לשלב שירים וסיפורים שנושאים ביקור חולים.

לימוד תורה³

משמחת תורה אפשר לפתוח בקיום מצוות לימוד התורה בגן. לילדים הצעירים (לפני גן חובה) נספר סיפורי תורה הקשורים לנושאים הנלמדים בגן, כגון: משפחה, טבע ובעלי חיים, חגים. בגן חובה נספר את סיפורי התורה לפי התוכנית החדשה של משרד החינוך וניעזר בתוכניות נוספות, ובהן: **אורייתא הביתה** בהוצאת תל"ם, **סיפורים בעלי ערך** בהוצאת קרן תל"י, **וסיפורי האבות ומגילת אסתר** מאת עפרה רייזמן.

לאחר שמחת תורה נלמד על ספר התורה והאביזרים הקשורים בו: ארון קודש, אצבע, מעיל, כתר תורה ורימונים. נשוחח על צורת הספר, על החומרים שמהם הוא עשוי ועל הכתב המיוחד בו. כמו כן נשווה אותו לספרים אחרים. נשוחח על הקריאה המיוחדת בתורה, על הטעמים המקנים לקריאה את הניגון המיוחד לה. נזמין בני משפחה היודעים לקרוא בתורה כדי שהילדים יקשיבו למנגינה. נתייחס גם לשפה המיוחדת של התורה.

בגני חובה נקדיש יום קבוע בשבוע – שני או חמישי - לסיפור תורה. בימים אלה נהוג לקרוא בתורה בבתי הכנסת (נוסף על שבת). אפשר גם להנהיג בגן סיפור תורה שבועי בהמשכים.

בכל יום נספר מהסיפור, נלמד ונחווה אותו במגוון דרכים ולקראת יום שישי נשלים את כל הסיפור.

נייחד בגן מרכז פעיל שיעסוק בסיפורי התורה ונציג את תוצרי הלמידה של הילדים. העושר הגלום בסיפורי התורה הוא אדיר ומזמן מגוון פעילויות. באמצעותן יכירו הילדים את הדמויות התנ"כיות, את סביבות חייהן ואת ההתמודדות שלהן עם מצבים שונים בחייהן.

השלב הראשון בקיום מצוות לימוד התורה הוא קבלת ההחלטה שמצווה מסוימת חשובה לך ושליפורי התורה - ערך מיוחד בחייך. הסיפורים מיוחדים ובעלי עצמה, אבל התלהבות המחנכת היא שתהווה השראה לילדים לאהוב אותם.

3 מומלץ להיעזר בערכה קבלת התורה, הוצאת אגף החינוך של תל"ם ובסרטון גרסא דינקותא, הוצאת האגף לחינוך קדם יסודי ושירות הסרטים

הצעות לפעילויות בגן:

- **ביקור בבית הכנסת** - נראה את ספרי התורה במשכנם הקבוע.
 - **מסיבת בראשית** - לאחר שהילדים למדו את סיפור בריאת העולם נחגוג אתם את סיום הפרשה הראשונה בתורה – פרשת בראשית.
 - **בישול ואפייה ברוח סיפורי המקרא** - בסיפורים רבים מוזכרים מאכלים, ובהזדמנות זו נכין אותם. לדוגמה: כשאברהם הכניס אורחים הוא כיבד אותם בחלב ובעוגות סולת, כשיצחק נגמל נערך לכבודו משתה, כשיעקב רצה לגנוב את הבכורה מעשו הוא בישל לו נזיד עדשים.
 - **המחזה** - נכין בגן תפאורה, אביזרי לבוש וחפצים שיזמנו לילדים את האפשרות להמחז את הסיפורים בעצמם.
 - **שירים וסיפורים** - נשלב בגן שירים וסיפורים שנכתבו על ידי משוררים וסופרים בהשראת סיפורי התורה.
 - **תורה ואמנות** - נשלב יצירות אמנות העוסקות בסיפורי התורה הנלמדים בגן. לא יקשה למצוא יצירות כאלה שכן סיפורי התורה הלהיבו את דמיונם של אמנים רבים.⁴
 - **למי אני רוצה לדמות?** אחרי שהילדים למדו סיפורים אחדים והכירו דמויות מסיפורי התורה ואת פועלן, נשאל אותם לאיזו דמות הם היו רוצים לדמות? מיהו הגיבור או מיהו הגיבורה בעיניהם?
- להכין משחקים דידקטיים בהשראת סיפורי התורה הנלמדים בגן.**

4 מוזמלץ להיעזר בתמונות המצורפות לתוכנית סיפורים בעלי ערך (סיפורי תורה בראי הערכים, הוצאת קרן תל"י, ירושלים, 2005), בספר של אבל פן ציורי התנ"ך יגאל צלמונה (עורך), הוצאת מוזיאון ישראל, ירושלים, 2004) ובספר שיצא בעקבות תערוכה נוספת במוזיאון ישראל - ילדי העולם מציירים את התנ"ך, (בהוצאת מולמדיה, תל אביב, 2000).

כיצד מדברים עם ילדים על אלוהים? הרב תמר קולברג

כשבאים לדבר עם ילדים על אלוהים צריך לזכור שהם תופסים את אלוהים שונה מאיתנו. הילד מבין את אלוהים כפלא, סוד, מסתורין כפי שהינו מבין הרבה דברים אחרים בעולם: איך נפתח פרח, איך הולכת נמלה... המקום הרוחני טבעי אצל ילדים. בעולם המודרני העולם הרוחני הושם בפינה, בשוליים ועם הזמן הילדים לומדים גם לשים בצד ולאט לאט זה נסגר. יש בזה הפסד. אנחנו יכולים לשמור את המקום פתוח אם נדע כיצד לדבר אתם על אלוהים.

דוגמאות של תפיסת האלוהים של ילדים מתוך משחק:

במשחק שבו ילדים שיחקו את המבול, ילד אחד שיחק את תפקיד האלוהים והוא היה השולט, נתן פקודות. במשחק אחר דמות האלוהים היה של חזק ויכול, מכריע, שופט, מחליט.

ילדים שואלים שאלות על העולם ושאלות בסיסיות על הקיום:

למשל ילדה שאלה "איך עושים אלון?" היא כבר שמעה על זרעים שנזרעים באדמה ומצמיחים עצים חדשים. השאלה שלה היתה בעצם "איך התחיל האלון הראשון?" ילדים נתקלים במציאות שמעוררת שאלות: "למה אלוהים עשה את הצונאמי?" או "למה אלוהים לא שמר כשקרה הצונאמי?".

בספר של אמונה אילון "אפילו כשאני מתחבא" שירים מנקודת המבט של ילד, על תפיסת אלוהים של ילדים וכיצד הם פונים עליו. אלוהים נמצא במקום שעוסקים בכל השאלות הבסיסיות – "למה אני קיים?" "מה משמעות החיים?" אלוהים מסמל סמן עליון של ערכים, טוב ורע, חטא ועונש. ילד יודע שאלוהים נמצא על הטוב שאצלו והרע אצל אחרים. כשאין מי שנותן לו תשובה אולי אלוהים יתן תשובה.

דוגמאות מהשירים שלה:

ילד יושב בשירותים ואומר: "אלוהים תעזור לי שיצא לי קקי" – הילד מרגיש שאלוהים כאן בשבילו, יש לו שיח עם האלוהים, אלוהים יעזור לו. בשיר אחר ילד אומר שאלוהים אוהב אותו למרות שדחף את אחותו "כשדחפתי את אחותי, והיא נפלה ובכתה, כעסו עלי כולם ונחמו רק אותה. אלוהים אותי המשיך לאהוב כי ידע שאני רוצה להיות ילד טוב."

אלוהים ממלא עבור הילדים צורך באהבה, הגנה, ביטחון. מישהו שיגיד מה מותר ומה אסור, שיעשה סדר בעולם, שיעזור להם להבין את העולם בפשטות. ילדים מחפשים תשובות והעולם הוא פלא.

האם עלינו לספק תשובות לכל? הרי לא הכל אנו יודעים ומותר להעביר זאת לילדים.

כיצד לענות כשילדים שואלים על אלוהים?

האם לתת תשובות מוחלטות או לתת תשובות עם מרחב אפשרויות: הצעה – "אני מאמינה כן, אחרים מאמינים כן" "מה אתה חושב?" חשוב לעודד את עצם השאלה ופחות מה עונים.

התשובות צריכות להתאים לרמת התפתחות הילדים: חשוב לתת להם ביטחון, שידעו שהם מוגנים, שהעולם מסודר.

לא ליצור רגשות אשמה.

לא ליצור דברים שילד איננו יכול להתמודד אתם.

השיח צריך להיות מותאם לצורך של הילד.

לשמע מהשאלה של הילד עם מה הוא מתמודד.

החשיבה על אלוהים מתפתחת אצל ילדים כפי שהחשיבה בכל תחום מתפתחת. אלוהים קודם כל בא לספק צרכים אגואיסטים – ביטחון, שמירה, אהבה, גבולות. צריך לתת פתח לשאול שאלות ומותר להגיד שאמא, אבא, הגננת לא תמיד יודעים את התשובות.

לא ליצור אצל ילדים אלוהים שעושה רע. שהשיח יהיה מהמקום של אהבה, תמיכה, אושר, ביטחון. אלוהים שמח אתך על מי שאתה. אנחנו נעזור לך, נלמד אותך.

ליום כיפור אין מקום בגן, במקום שעשיתי דבר רע. לא להביא לגן מה אנו עושים עם המצפון כי עוד אין להם מצפון. יש לשים דגש על ראש השנה.

לאפשר לילדים להבין שגם לנו קשה לדבר עליו וגם להם. זה בסדר. ובעוד שנים נדבר על זה אחרת. מוטב זה מאשר להגיד משהו מאד מוגדר שיסגור אותם.

אלוהים צומח עם האדם. במשך החיים אנו נפרדים מן האלוהים של הילדים (החזק). המחליט, פוקד פקודות, טוב ורע, חטא ועונש). ואנו מקבלים תפיסה מושגית אחרת של אלוהים אך בגן יש לספק לילד את האלוהים שהוא זקוק לו.

שליבים שונים בהתפתחות האלוהים משתקפים בספרות היהודית לדורותיה

תנ"ך

אלוהים בתנ"ך הוא אחר ממה שיש היום. קשה לנו לקרוא היום את הטקסט הזה. אלוהים מתערב כל הזמן, מעניש, שופט טוב ורע, פועל בהסטוריה.

חז"ל

בטקסטים של חז"ל יש שיח אחר. אלוהים יותר קרוב לאדם וגם יותר רחוק. יש מערכת משפטית ערכית. את אלוהים פוגשים דרך הלימוד, דרך מושגים ערכיים, טוב ורע, חסד, צדקה, נתינה. האדם שותף עם אלוהים. האדם מגלה את האלוהים דרך הלימוד והעשייה בעולם. חז"ל התמודדו עם חורבן בית המקדש. זו היתה עבורם שואה. לאחר החורבן הם חיפשו את אלוהים בהתמודדות עם החיים – בלימוד תורה ובמעשים בעולם, במערכת החיים. הבינו שאלוהים לא בניסים, אי אפשר לסמוך על זה שיהיו נסים או התערבות ישירה של אלוהים בחיים.

בעולם שלנו (מאתיים השנים האחרונות)

יש אלוהים שונה, יותר מופנם, אישי. פוגשים אותו בגובה העיניים.

אפשר לתפוס את אלוהים כמראה לאדם. הוא אומר תבדקי את עצמך. הוא מחוץ לבני אדם. הוא אומר שאפשר לשפר, לא להתייאש. הוא שומר אותנו מגאווה, יוהרה, עליונות. אלוהים כמשהו אחר, בלתי תלוי בנו שאפשר למדוד את עצמנו מולו.

לסיכום

חשוב לתת לילדים את האפשרות לבדוק בעצמם אם יש או אין אלוהים ואיזה דמות הוא, להשאיר לו פתח ולא לומר, אלוהים הוא X. אלוהים הוא משהו אישי, וכל אחד תופס אחרת והתפיסה משתנה לאורך החיים...

שאלה למחשבה של כל אחת: מיהו האלוהים עבורה?

זו שאלה שניתן לשאול בקרב ילדי הגן בוריאציות שונות.

וגם: מה את מבקשת מאלוהים?: לצייר את אלוהים, על מה אנו מודים לאלוהים?